

SOBRE ELS OCCITANISMES DEL ROSSELLONÈS

1. INTRODUCCIÓ

Fa gairebé setanta anys, el meu admirat conterrani Gabriel Alomar confessava que no podia sentir «sense una emoció d'infinita gràcia el nostre català en la seva transfiguració ultrapirinenca».¹ El meu primer contacte amb el català septentrional, el 1971,² també em va colpir doblement: en primer lloc, per la sensació que s'aïreca quelcom més fort per damunt de les fronteres polítiques, filles a vegades de la cobejança i el cesarisme; en segon lloc, per la riquesa, l'originalitat i l'aire exòtic d'aquella «transfiguració ultrapirinenca» de la qual us parlaré, centrant-me en el lèxic, des d'una perspectiva diacrònica, i en allò que li confereix una singular peculiaritat, l'empremta occitana, a la qual va lligat el problema dels arcaïsmes i els francesismes.³

1. «L'Esquella de la Torratxa» (13-XII-1912), ap. RC, VI (1912), 31.

2. Arran de la meua primera campanya de l'ALDC per terres ultrapirinenes, acompanyat de Josep Comas i Causa, amb el qual vaig continuar la recerca el 1972, per acabar-la el 1976 amb la col·laboració de Juanjo Pujadas. Foren explorades les següents localitats: Porté, Formiguera, Cornellà de Conflent, Mosset, Joc, Ceret, Prats de Molló, Els Hostalets (Montoriol), Sant Cebrià, Perpinyà, Estagell, Prats de Balaguer i Salses.

3. Des d'aquestes pàgines vull agrair efusivament als professors i amics Joan Bastardas (Universitat de Barcelona) i Germà Colon (Universitat de Basilea) les suggerències que una lectura pacient de l'original els ha despertat.

2. IMPORTÀNCIA DE L'OCCITÀ PER A LA LINGÜÍSTICA DIACRÒNICA CATALANA

A la nostra Universitat, des de la segona meitat del segle XIX, hom va girar els ulls i els afanys cap a la literatura occitana medieval, amb la seva projecció catalana. Des de Milà i Fontanals, aquest tipus d'investigació ha donat els seus fruits.

En el terreny lingüístic, en canvi, ha estat diferent, car hom no ha pres sempre en consideració el valor comparatiu de l'occità, tant antic com modern, per afrontar els problemes diacrònics de la nostra llengua. No sóc el primer a dir-ho,⁴ però, a despit d'esser redundant, voldria subratllar que no es pot bastir una lingüística històrica (uns orígens del català, un inventari etimològic, una gramàtica històrica) d'esquena a l'occità. En aquest camp, no ens podem cloure en el nostre perímetre, sinó que cal obrir finestres cap a l'exterior i, quan aquest és l'espai occità, cal que siguin finestres perquè, quan més llum entri, ens sentirem guiats amb més seguretat en les nostres recerques diacròniques i les perspectives seran més atraients.

Vet aquí unes il·lustracions pràctiques de les moltes que podria adduir.

Un dels noms mallorquins de l' 'úvula' és *neunella*, per a l'origen del qual ha estat proposat l'ètim *NEBULELLA, diminutiu de NEBULA 'boireta',⁵ a tort, al meu parer, car, tot essent correcte el procés fonètic, no m'ho sembla de cap manera el semàntic: no conec cap llengua que recorri a la imatge de la boira per designar el 'gargamelló', i sí, en canvi, a la de la llengua (òrgan de la boca), de la campana o del gra de raïm, amb el diminutiu corresponent (així, cat. *llengüeta*, cast. *campanilla*, fr. *luette* [$< l'uette < ILLA$

4. Germà Colon ha fet veure els perills que comporta per a l'occità i el català ignorar-se mútuament aquests dos dominis tan emparentats (cf., d'aquest autor, *Occità i català, necessitat de llur estudi recíproc*, dins *La llengua catalana en els seus textos*, I (Barcelona 1978), 101-139).

5. DCVB, s. v. *neullella*.

UVITTA], etc.). L'occ. ant. *leula* 'úvula',⁶ procedent del llat. LĪGULA 'llengüeta, cullera',⁷ ens dóna, crec, la clau del seu origen. Paral·lelament a l'evolució occitana hauríem tingut en cat. pre-literari:

LĪGULA > **leula* > **lleula*

Aquesta forma, afixada amb el morfema diminutiu *-ella*, degué passar a **lleulella*, per dissimilar-se en *neulella*⁸ i després redissimilar-se (hi havia encara dues laterals) o assimilar-se (a la *n* inicial) donant *neunella*.⁹ La fase *neulella*, amb variants,¹⁰ s'usa també en català continental amb el sentit de 'apèndix xifoide, extrem inferior de l'estèrnum',¹¹ òrgan mòbil i semblant igualment a una llengüeta;¹² li escau, doncs, la meua proposta suggerida per un mot congènere occità.

La nostra onomàstica troba sovint un excel·lent auxiliar en el vocabulari occità. *Gafarot* és llinatge de comarques septentrionals (Empordà, Gironès), d'origen desconegut;¹³ l'apellatiu occità *gafaròt* (o *agafaròt*) 'barquer (de riu); fruit de la bardana, de la cinglossa'¹⁴ pot furnir les bases d'un entroncament etimològic.¹⁵

6. LEVY, s. v.

7. ANGLADE, 173; sobre el llatí LIGULA i variants, cf. E. FORCELLINI, *Totius latinitatis lexicon* (Prati 1858-1875), i A. ERNOUT-A. MEILLET, *Dictionnaire étymologique de la langue latine* (Paris 1959), 4.ª ed., s. v. Wartburg, però, proposa un altre ètim, UVŪLA (FEW, XIV, 90 b).

8. Compareu amb *llentilla* > dial. *nentilla*, *llosella* > *lloella* > dial. *noella* (DCVB, s. v. *nantilla* i *noella* respectivament).

9. És possible que la variant oriental *noella* 'llengüeta', en lloc de procedir de *NUCELLA 'noueta', constitueix una dissimilació eliminatòria de *neulella*, *nolella*.

10. Com *neurella*, *nurella* (DCVB, s. v. *neulella*).

11. DCVB, s. v. Recollit al DGLLC, però no pel *Vocabulari mèdic* de la Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, en cap de les seves edicions (Barcelona 1974 i 1979).

12. Designa també, per extensió, la regió corresponent del pit.

13. DCVB, s. v.; no apareix a F. DE B. MOLL, *Els llinatges catalans* (Palma de Mallorca 1959).

14. ALIBERT, s. v.

15. Podria haver entrar a Catalunya amb els immigrants ultrapirinençs, però no el trobo, en qualitat de cognom, en repertoris importants com els de DAUZAT i COMPAN.

Però és en els mots d'àrea rossellonesa on es fa palès el poder il·luminador de la llengua veïna. Només una mostra.

La 'vespa terrera' és coneguda a gran part del rossellonès amb el nom de *fosseró* [fusgrú],¹⁶ per al qual no s'ha donat cap etimologia. Indubtablement és congènere, si no importació, de l'occità *fossoron*, *forselon* (fr. *frelon*), procedent, a través del baix llatí, del fràncic HURSLO.¹⁷ El mot s'haurà d'escriure amb *o*,¹⁸ i no amb *u*,¹⁹ d'acord amb la pronúncia occitana (*fu-* i no *fü-*) i amb els derivats germànics (neerlandès *horzel*, alemany *Horniss*).

3. VALORACIÓ DE LA INFLUÈNCIA OCCITANA EN EL ROSSELLONÈS

Fa un any, vaig escriure en un llibre de divulgació: «gosaria (...) afirmar que l'especificitat del rossellonès és deguda a la impregnació occitana soferta des d'antic».²⁰ Tenia aleshores fresc el resultat d'una experiència: cercant una caracterització lèxica del català septentrional, havia agavellat els mots peculiars del dialecte, però, després d'analitzats a fons, una bona part anava al caramull dels occitanismes o dels mots d'afinitat occitana: *cel de la boca* 'paladar', *gaspa* 'rapa', *dorca* 'càntir, gerra', *beç* 'bedoll', *merluça* 'bacallar', *trefugir* 'neguitejar',²¹ etc. Les estadístiques que veurem (§ 19) expressen la notable densitat d'aquests elements.

Per contra, el paper de l'occità dins el rossellonès no ha estat sempre degudament o correctament valorat. Sovint, a l'hora d'en-

16. ALPO 279; ALDC Q 1520; GRANDÓ, s. v. *fossaró* «abegot, abellot», 192.

17. ALIBERT, s. v. *forselon*; BLOCH-WARTBURG, s. v. *frelon*; DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique* (Paris 1964), s. v. *frelon*; FEW.

18. Així ho fa GRANDÓ.

19. Com ho fa DCVB, s. v. *fusseró*.

20. J. VENY, *Els parlars* (Barcelona 1978), 48.

21. Aquest verb, amb tot el seu aire arcaic (sembla, a primera vista, procedent del llatí TRANSFUGIO 'passar-se a l'enemic, allunyar-se de'), pel fet de no posseir documentació antiga en català, pel seu valor semàntic i per la inexistència de *fugir* en rossellonès (es diu *fúger*, ALPO 262), és relacionable amb l'occ. *tresfolir*, *tresfosir*, *trefosir* «être fou de joie, tressaillir, griller d'impatience, etc.» (ALIBERT, s. v.).

troncar un mot rossellonès amb el gallo-romànic, hom s'ha saltat olímpicament l'occità (com abans s'havia saltat l'aragonès), per donar la paternitat a la llengua d'oïl. Així, mots com *peixoner* 'peixater',²² i *cilles* 'celles',²³ han estat declarats francesismes contra la seva palesa occitanitat pels documents i pel seu tractament fonètic.

Altres vegades s'han desenfocat les fonts de l'aportació occitana. Quan Christian Camps,²⁴ analitzant el vocabulari de l'obra poètica de Joan Amade, escriu que aquest, pertanyent a la segona generació de la Renaixença rossellonesa, pretenia «différencier leur langue du catalan en (*sic*) Barcelona en puisant largement dans le vocabulaire languedocien ou local» (p. 55) i que «venait souvent à Illa-sur-Tet, lieu d'origine de sa femme et village frontalier du catalan» (p. 64), sembla poder-se interpretar que a Illa, situat a frec de la frontera, omplia Amade el seu sarró d'occitanismes per tal de diferenciar el català septentrional, com si els occitanismes usats per ell (*siure* 'suro', *belleu* 'potser', *nuda* 'nua', *atudar* 'apagar', etc.) no fossin molt estesos i vius en rossellonès.²⁵

4. TIPUS D'OCCITANISMES

Entenc, en principi, per occitanismes els elements lingüístics aollits de l'occità per la llengua catalana, a èpoques diverses. Cal distingir-ne dos tipus: els culturals i els directes.

22. P. VERDAGUER, *El català al Rosselló. Gallicismes-occitanismes-rossellonismes* (Barcelona 1974), 8: «Al Rosselló hom parla de la *peixoneria* (de *peixoner* i de *peixonera*), que és un calc del francès *poissonnerie*. Hom hi conserva el radical *peix*, però el sufix *oneria* és inhabitual en la llengua catalana. Encara que s'hagi arrelat entre nosaltres — Lluís Pastre el menciona ja en una crida del 1907 —, el cal rebutjar».

23. DCVB, s. v.

24. *Quelques «roussillonnismes» dans le catalan de Jean Amade*, «Actas del VII Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos (Seo de Urgel 1974)» (Jaca 1976), VII, 1.

25. Cf. ALPO 320 (per a *siure*), 420 (per a *belleu*), 384 (per a *nuda*); GRANDÓ 182 i ALDC Q 291 (per a *atudar*). D'altra banda, per recaptar mots occitans no li calia anar a prop de la frontera, car el seu pare era occità (cf. GEC, s. v.).

Entre els culturals destriem:

a) els que són resultat d'una activitat comercial o econòmica, d'una literatura prestigiosa, etc. (per exemple, *randa*, *refrany*, *roquet* 'sobrepellís', etc.), limitats al lèxic i incorporats al català general on són — o han estat — mots de vida popular;²⁶

b) els purament literaris, imputables al fet que els escriptors catalans, a l'hora de fer poesia, es decantaven per l'occità o per un català occitanitzat i quan se servien de la prosa, per osmosi, eren traspassats al català normal alguns d'aquells occitanismes (així, *pauc* 'poc', *arma* 'ànima', usats per R. Lull i R. Muntaner); producte d'una moda, pertanyen, en general, al registre literari, sense reflex col·loquial i s'estronquen després de l'eclosió de l'Edat Mitjana.

Però els que ara ens interessen són els occitanismes directes, deguts a un contacte entre el català septentrional i l'àrea occitana veïna, de característiques i resultat diferent: es tracta de manlleus fonètics, auditius, no arribats per via gràfica, es perllonguen durant l'Edat Moderna, el lèxic en resulta afectat d'una manera singular, però no hi resten aliens el camp de la fonètica, la morfologia i àdhuc la sintaxi.

I tanmateix no s'esgota aquí l'abast del concepte d'occitanisme, malgrat la seva òbvia inexactitud. En més d'un cas, els mots del català septentrional coincidents amb l'occità poden constituir una simple «continuitat d'aire lingüístic»,²⁷ és a dir, poden pertànyer

26. Els treballs de G. COLON, *Acerca de los préstamos occitanos y catalanes del español*, «Actas del XI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas» (Madrid 1968), 1913-1925, i *Occitanismos*, «Enciclopedia Lingüística Hispánica», II (Madrid 1967), 153-192, tot i referint-se específicament al castellà, contenen dades aplicables a aquest tipus d'occitanismes del català.

27. El terme és de B. POTTIER, *Les éléments gascons et languedociens dans l'aragonais médiéval*, «VII Congreso de Lingüística Románica. Actas y Memorias», II (Barcelona 1955), 680-681. Alguns romanistes que s'han ocupat de les llengües pirinenques han tingut consciència del problema. Elcock ja parlava de casos de «simple concomitance» (*De quelques affinités phonétiques entre l'aragonais et le béarnais* (Paris 1937), 104); M. Alvar al·ludeix a «límite de áreas léxicas» a propòsit de la frontera catalano-aragonesa (*El dialecto ara-*

a un fons de tipus lexicals d'etimologia comuna compartit pels dos (o part dels dos) dominis lingüístics, determinat fonamentalment per la contigüïtat geogràfica tot partint de diferències del llatí vulgar o de capes posteriors (un superstrat, per exemple).²⁸ «Una investigació suficientment exhaustiva — diu Frago²⁹ en aquest respecte — ha de descobrir en la regió navarro-aragonesa numerosos tipos patrimoniales de fuente etimológica común con el área occitana». Fenòmens semblants s'han donat entre el català, especialment septentrional, i l'occità. Sovint, però, es fa costerut destriar els elements d'aquesta primitiva capa. Ens ajudaran en aquesta tasca la documentació més antiga, amb la seva procedència geogràfica, i l'àrea dialectal moderna. Anotaré, més endavant, alguns casos possibles, a l'espera, tanmateix, d'altres escorcolls als arxius i noves recerques geolingüístiques.

5. CRITERIS D'IDENTIFICACIÓ DELS OCCITANISMES

Per ajudar-nos a trobar la fesomia occitana en un mot català del Nord, podem aplicar diversos criteris que il·lustraré amb exemples:

a) *Criteri fonètic.* *Pou* 'por'³⁰ no s'explica per les regles fonètiques del català i sí a partir de l'occ. *pòu*, procedent d'un anterior *pau(r)* (< llat. PAVOR o PAVORE),³¹ com a conseqüència d'un

gonés (Madrid 1953), 315; G. Colon s'ha referit a una «área léxica continua» i a un «continuo léxico catalano-occitano» (*Acerca de los préstamos occitanos y catalanes del español*, 1916 i 1925). Recentment, Juan A. Frago ha reprès el tema (*Una perspectiva histórica sobre la relación entre el léxico navarro-aragonés y el del área occitana*, RLiR, XLI (1977), 302-338), inclinant-se pel terme «comunidad de substrato», evidentment equívoc i que tampoc no convenç l'autor, com ell mateix m'ha confessat.

28. FRAGO GRACIA, *op. cit.*, 316-317.

29. FRAGO GRACIA, *op. cit.*, 336.

30. ALPO 419.

31. ALIBERT, s. v. *paur*.

una *i* tònica justificable només des d'una llengua, com és l'occità, que coneix la palatalització de la *u* llatina en /ü/: SUBERU > **siuure* > *siure*.³² El manteniment del diftong *ai*, sense monoftongar, a *breçairola* 'mainadera' indueix també a considerar-lo com un préstec occità (occ. *breçairola*).³³

b) *Criteri morfològic*. *Qualque* (*calque*), amb variant de nombre, *qualques* (*calques*), és desconegut a la resta del català³⁴ i només en occità, almenys modern;³⁵ igualment ocorre amb l'adverbi usat adjectivalment amb dos morfemes de plural, un pel femení, *forces*, i un altre pel masculí, *forços*.³⁶

c) *Criteri derivatiu*. Considerarem més genuí el mot que posseeixi un camp derivatiu més ampli. Per exemple, el ross. *tindar* 'dringar'³⁷ i *tindarell*, -a 'esquella, so d'esquellerincs'³⁸ són en català, els únics representants del llat. TINNITARE; en canvi, en occità, a més de *tindar* i *tindarèl*, trobem *tindadís*, *tindaire*, *tindament*, *tindon*, *tindonar*, *tindol*, etc.,³⁹ és a dir, una rica ramificació sufixal (amb expansió també polisèmica), que fa pensar versemblantment en el català com a llengua deutora.

d) *Criteri cronològic*. El mot de datació més antiga sol pertànyer a la llengua prestadora. Així, *filata* 'pal que porta banderes per les festes, generalment dreçat a l'entrada del poble, a la plaça, primer acostament de la vocal central a la *u*. *Siure* 'suro' posseeix

32. ANGLADE, 83.

33. ALIBERT, s. v. *brèç*.

34. «En general, *qualque* en el sentit de 'algun' s'usa només en singular, com s'ha vist per tots els exemples que acabem de donar; però al Rosselló s'usa la forma de plural *calques* (= *qualques*) i esporàdicament es troba usat *qualques* per algun escriptor» (DCVB, s. v. *qualque*). Caldrà comprovar la bona lectura d'aquest text de Maldà, de 1431: «un altre ... on ha *qualques* XXII cèstès de vin» (EUC, X (1917-1918), 129).

35. ALIBERT, *Gr.*, 77.

36. ALIBERT, *Gr.*, 81; per al català, ALDC Q 1979.

37. GRANDÓ, 203; DCVB, s. v.

38. DCVB, s. v.

39. ALIBERT, s. v. *tindar*.

a les balles'⁴⁰ manca de tradició escrita en rossellonès, mentre que en occità ja és medieval.⁴¹

e) *Criteri geogràfic*. Un mot rossellonès, desconegut a la resta del domini català, si presenta continuïtat a l'àrea occitana, té probabilitats d'haver estat impulsat des d'aquesta.⁴² Per exemple: *belleu* 'potser' (cf. mapa núm. 1), *nogues* (o *nugues*) 'nous', etc. Serà, tanmateix, amb una «convergència de criteris», com apunta Colon,⁴³ que arribarem a resultats força segurs: per a *fedes* 'ovelles' s'ajunten els criteris cronològic i geogràfic; per a *tabé* 'també',⁴⁴ el geogràfic i el fonètic, etc.

6. EXTENSIÓ GEOGRÀFICA DELS OCCITANISMES

No tots els occitanismes abasten la mateixa àrea geogràfica. Una ullada als mapes de l'*Atlas Linguistique des Pyrénées Orientales* (1966), d'Enric Guiter,⁴⁵ ens ho il·lustra d'una manera clara.

Uns campen només per les contrades adjacents al Llenguadoc: *nalt* 'alt' (ALPO 283), *let* 'lleig' (ALPO 303), *codena* 'cotna' (ALPO 160), *babot* (o *bubot*) 'borinot' (ALPO 281), (pescador a la) *linya* '(pescador de) canya' (ALPO 323), etc. La més permeable és el Capcir (*tet* 'teulada' (ALPO 515), *cotell* 'ganivet' (ALPO 167), *catlla* 'guatlla' (ALPO 111), etc.⁴⁶), on la influència s'ha realitzat a d'altres nivells (fonètic, morfològic, sintàctic).

40. GRANDÓ, 191.

41. LEVY, *Sup.* Un altre cas paral·lel és el de *estamar* 'estanyar', no documentat en català i sí en occità (*estam* 'estany', RAYNOUARD).

42. Pot també constituir una «continuïtat d'àrea lingüística» (cf. § 4).

43. G. COLON, *Catalanismos*, «Enciclopedia Lingüística Hispánica», II, 222.

44. VEGEU J. VENY, *Estudis de geolingüística catalana* (Barcelona 1978), 132-139.

45. I al treball d'aquest autor, *Algunes infiltracions del lèxic occità en el domini lingüístic català*, ER, I (1947-1948), 153-158.

46. Per a aquests occitanismes i els dels paràgrafs següents, cf. GUITER, *op. cit.*, i *Els altres Capcirs*, «VII Congreso Internacional de Filología Románica. Actas y Memorias», II (Barcelona 1955), 707-735.

D'altres occitanismes cobreixen tot el rossellonès, amb exclusió de la Cerdanya: *belleu* 'potser' (ALPO 420) (cf. mapa núm. 1), *veire* 'got' (ALPO 541), *llussets* 'llampecs' (ALPO 203), *fedes* 'ovelles' (ALPO 100), *destetar* 'desmamar' (ALPO 490), *tetes* 'mamelles' (ALDC Q 1362), *pescaire* 'pescador' (ALPO 408), *pou* 'por' (ALPO 419) (cf. mapa núm. 2), *argelac* 'argelaga' (ALPO 14), etc. El traçat meridional d'aquestes isoglosses constitueix la frontera meridional del rossellonès que és compartida per d'altres isoglosses de fesomia occitana: a) fonètiques, com la corresponent a /ú/~/ó/ en casos com *agust/agost* (ALPO 33), *buca/boca* (ALPO 96);⁴⁷ b) morfo-sintàctiques, com la corresponent a l'ordre pronom + infinitiu (o gerundi) observable en *s'ajupir/ajupir-se* (ALPO 8), o a l'accentuació del verb o el pronom en combinacions del tipus *dona-mé/dóna'm* (ALPO 196), *mastega-lú/mastega'l* (ALPO 335), o a d'altres (*ten/té* (ALPO 59), *sentés/sents* (ALPO 489), etc.).

D'altres mots occitans (o d'aire occità) arriben a la Cerdanya, especialment l'alta: *aibre* 'arbre' (ALPO 40), *arquet de Sant Martí* 'arc de Sant Martí' (ALPO 41), *bossut* 'geperut' (ALPO 95), potser *arramassar* 'recollir'⁴⁸ (ALPO 466), etc.

Un altre grup, finalment, trepitja una franja cispirenaica, de gruix variable: *granyota* 'granota' (ALPO 275), *rega* 'solc' (ALPO 492) (cf. mapa núm. 3), *esfoirat*, *esfoiregat* 'que té diarrea' (DCVB, s. v.), *tabé* 'també' (cf. § 5 e), *jaupar* 'lladrar' (DCVB, s. v.), *ribera* 'riu' (DCVB, s. v.);⁴⁹ *desavuit* 'divuit', *desasset* 'disset' i *desanou* 'dinou' poden ésser arcaïsmes (cf. § 18).

7. CRONOLOGIA DELS OCCITANISMES

La datació dels occitanismes del català septentrional és diversa. Uns són documentats des del segle XIII: *aibre* 'arbre', *cilla* 'cella',

47. Sobre aquest aspecte, cf. G. COSTA, *Del canvi de o tancada tònica en u al català del Nord*, RLiR, LXI (1977), 293-301.

48. Podria ésser un arcaïsmes, però probablement ajudat per l'adstrat occità.

49. En canvi, segons ALPO 472, la isoglossa de *ribera* no entra dins la Catalunya políticament espanyola.

peixoneria 'peixateria', etc.; d'altres, des dels segles XVI-XVII: *mainatge* 'nen', *juliana* 'bacallar', *carbonilla* 'carbonissa', *morelló* 'Stellaria media, espècie botànica', etc.; d'altres manquen de fonts escrites anteriors al segle XX: *veire* 'got' (no en l'accepció de 'vidre', que és antiga), *let* 'lleig', *belleu* 'potser', *estamar* 'estanyar', *estufar* 'ofegar-se', *foira* 'diarrea dels animals', *bossut* 'geperut', *punyet* 'canell, monyeca', etc.

Aquestes fites cronològiques podrien correspondre a etapes diverses de penetració dels occitanismes. Però, cal esser cauts, car, així com en alguns casos tenim la certitud de la seva relativa modernitat (per exemple, *cavalla* 'egua', cf. § 16), en d'altres, la seva primera manifestació gràfica tardana no implica necessàriament que el mot pertanyi a aquella època; l'escorcoll de papers vells pot revelar noves dades i fer retrocedir la datació segles enrera. En aquest sentit, les sorpreses són majúscules. ¿Qui havia de pensar que l'adverbi *poder* 'potser', no admès al *Diccionari General*, i el substantiu *pinso* 'aliment sec donat al bestiar', considerat castellanisme (DCVB, s. v.), apareixerien un dia en manuscrits del segle XIV? Doncs bé, gràcies als desvetllaments de Joan Miralles⁵⁰ i de Josep M. Casas Homs⁵¹ avui tenim constància de l'ús d'aquests mots ja dins l'esmentada centúria.

8. CAUSES DE LES AFINITATS I ELS INTERCANVIS LINGÜÍSTICS ENTRE L'OCCITÀ I EL CATALÀ SEPTENTRIONAL

La romanització que té lloc al costat cispirinenc, des del segle III a. de C., i ultrapirinenc, des del segle II a. de C., va confe-

50. «si us vājan molts fugirien *poder*» (doc. a. 1358) (J. MIRALLES, *Sobre l'ús lingüístic en les viles medievals mallorquines. Els llibres de cort reial*, p. 535 s. d'aquesta obra).

51. «entre lo loguer de les bèsties e *pinso* de aquelles e de les companyes e de les altres damunt dites despeseren LI ss., III drs.» (any 1377) (JOSEP M. CASAS HOMS, *Llibre del Batlle Reial de Barcelona Berenguer Morey (1375-1378)* (Barcelona 1976), 100).

rir al futur solar septentrional del català una base llatina d'una probable uniformitat. Però, mentre les contrades cispirinenques pertanyien a la «provincia Tarraconensis», el Rosselló, convertit en «civitas», formava part de la «Gallia Narbonensis» que, sota els francs (segles IX-X), esdevingué Gòtia, on aquell continuà encabit; en aquesta denominació hi són inclosos a voltes comtats catalans cispirinencs de la franja defensiva anomenada Marca Hispànica.⁵²

Durant els segles XII-XIII, fins al Tractat de Corbeil (1258), els comtes catalans gaudiren de possessions a Occitània; amb aquest motiu, les relacions comercials, econòmiques, culturals, religioses, etcètera, degueren obrir les portes a influències mútues de caràcter lingüístic. El prestigi de la literatura occitana entre els segles X-XIII va provocar també algun préstec.⁵³

Però aquestes comunicacions i aquests lligams de tot tipus no degueren, ni de bon tros, estroncar-se després del segle XIII, sinó que devien esser una constant. Sabem que Perpinyà rebé, al llarg del segle XII, aflluència de pagesos dels pobles del Rosselló, però també de les comarques que s'estenen de Girona a Albí;⁵⁴ el fet degué repetir-se els segles posteriors. Les fires occitanes també atreïen els catalans; tenim notícies concretes de les de Le Puy, Oloron, Saint Beat, Montpeller, Pesenàs, Narbona, Belcaire.⁵⁵ D'Occitània venien igualment treballadors especialitzats, com vidriers.⁵⁶ Tampoc hem de oblidar la presència freqüent de pastors occitans

52. GEC, s. v. *Gòtia i Hispànica* (Marca).

53. G. COLON, *Acerca de los préstamos occitanos y catalanes del español*, 1921, i *Occitanismos*, 191.

54. CHARLES HIGOUNET, *Mouvements de population dans le Midi de la France du XIe au XVe siècle d'après les noms de personne et de lieu*, «Annales», VIII (1953), 1-24.

55. PIERRE NAUTON, *Limites lexicales «ibéroromanes» dans le Massif Central*, «VII Congreso Internacional de Lingüística Romànica. Actas y Memorias», II (Barcelona 1955), 607-608; GEC, s. v. *fira, Belcaire*; J. A. FRAGO, *op. cit.*, 305.

56. MARCEL DURLIAT, *L'art en el Regne de Mallorca* (Mallorca 1964), 260, nota 26.

a les muntanyes pirinenques; crec que el text de Francesc Comte (1586), és prou eloqüent:

«En lo stiu montan los bestiar de la França y dels habitants dels dits comtats en tant gran nombre que estan totes les nevals poblades dels guardians de dits bestiar, fahent en la nit molts fochs y entre ells sonant molts instruments de musica pastoril, com són albaus, dolçaines, nasarts, flautes, y en los francesos alguns rebaquets que ells acostuman sonar de diferent to de la musica catalana. Y entre los de un regne y altre passan moltes conversacions y se fan moltes visites, perquè los guardians de los bestiar catalans, també són de nació francesos y los demás (= 'la majoria') són Aquitans (...). Y axí essent los guardians catalans de nació francesa com los dels bestiar francesos, ab curiositat, com tots los bestiar dels regnes són pujats en dites muntanyes, se visitan, per saber los uns dels altres, lo esser de llurs parents y de llurs cases...»⁵⁷

L'administració religiosa pogué contribuir a lligar certes comarques. És sabut que el Capcir va pertànyer a la diòcesi de Narbona i després a la d'Alet; Vingrau i Talteüll, pobles fronterers contigus al Perapertusès, foren inclosos a la diòcesi de Narbona entre 1659 i 1790. El grau d'occitanitat pot veure's així fàcilment acrescut. Però, a part d'aquest fet, les relacions per motius religiosos (romiatges, processons) tenien lloc adesiara; per exemple, la processó de dos-cents occitans que, el 1609, es dirigí a Perpinyà en demanda de pluja.⁵⁸

57. F. COMTE, *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya y Conflent*, edició de Mn. Jaume Collell (Vic 1889), 28-29. L'ús dels mots *França* i *francesos* és equivalent a 'Occitània' i 'occitans'. «(Le Capcinois) appelle encore leur territoire (= dels d'Arieja) *la France*, avec un certain mépris. *Anar a França*, c'est aller dans le département de l'Ariège. *Ès de França*, traduisez: il est de l'Ariège» (LLUÍS SALVAT, *Le catalan du Capcir*, RC, III (1909), 73. Vegeu també nota 58.

58. «A 13 de maig 1609 entra en la present vila [Perpinyà] una professó de França, per rahó de la sterilitat de aygua; en dita professó y avia dos centes persones franceses y entre aquellas y avia 50 dexiplinats los quals anaren a Nostre Senyora de Gràtia de la present vila, y al Sanct Christo de Sanct Joan y allí feren llurs devotions» (PASQUAL, any. 1609, 187-188, cf. § 12 i nota 78).

Tots aquests factors han d'haver contribuït a un fet important: la frontera entre occità i català, sovint tan clara (tret de les fluctuacions del Capcir, la Baixa Fenolleda i el Verdoble Mitjà), és ultrapassada cap al domini català per isoglosses vàries; el fet invers també és dóna, però no serà aquí objecte d'estudi, si no és d'una manera esporàdica.

9. LA FRONTERA MERIDIONAL DEL ROSSELLONÈS

Hom ha dit sovint que les muntanyes separen, que són fronteres de comunicació i, per tant, lingüístiques. És obvi, tanmateix, que no sempre és així. La prova n'és que tenim català o basc a cada vessant dels Pirineus. Però també és clar que una cadena muntanyosa pot fer de paret o envà on s'aturin certs trets que caracteritzin un dialecte enfront del que es troba a l'altre costat de la serralada. Així passa amb la frontera entre rossellonès i català central (coincident, si fa no fa, amb el límit de *pou/por*, cf. mapa núm. 2), que s'acosta a la frontera política, tret del tram de la Cerdanya. Ara bé, el pas d'un dialecte a l'altre no es realitza d'una manera brusca, sinó a través d'una àrea de transició, on moren trets d'un dialecte i en brullen de l'altre. És el català septentrional de transició que comprèn una faixa d'amplitud variable segons els trets presos en consideració.⁵⁹

La presència de mots d'afinitat occitana en aquesta franja cispirinenca pot esser deguda a una continuïtat d'àrea lingüística o bé a préstecs. En ambdós casos les comunicacions entre les dues vessants la van afavorir. El pas d'un costat a l'altre del Pirineu, a través de colls i camins de ferradura, a peu o amb bèstia de sella, va esser constant; a partir del segle XVIII fou més fàcil, gràcies a la construcció de carreteres (El Pertús, 1793; Puimorens, 1869) i de

59. VENY, *Els parlars*, 22.

vies fèrries.⁶⁰ El comerç, el desplaçament per treballs agrícoles, la migració per causes polítiques, econòmiques o religioses, els romiatges, etc., pogueren causar trascolaments lingüístics en direcció meridional.⁶¹

10. PAPER DE L'OCCITÀ EN EL ROSSELLONÈS SEGONS ALART

Les primeres referències sobre la situació lingüística del rossellonès antic, amb valoració de l'occitanisme i opinions sobre la unitat del dialecte, apareixen a la introducció que féu Alart, el 1872, als *Documents sur la langue catalane*.⁶² L'illustre historiador insisteix en la gran unitat lingüística del català cis- i ultrapirinenc, des del segle IX fins al segle XVIII; només des del segle XIII s'haurien introduït «certaines désinences et locutions — diu — de provenance languedocienne» (p. 267), que atribueix a la cort de Mallorca, resident a Perpinyà, i a les seves relacions amb la senyoria de Montpeller (entre 1276 i 1344). Però, en passar les terres ultrapiriniques a la Corona d'Aragó (1344) «le catalan roussillonais fut absolument semblable à celui de l'autre versant des Pyrénées» (p. 267). Per a Alart, doncs, un fet polític-administratiu, d'una setentena d'anys de durada, seria la causa d'una lleu occitanització (nivell administratiu?, nivell popular?), totalment superada a partir del segle XIV, car «malgré le voisinage du Languedoc et du Pays de Foix, le languedocien n'a guère pu introduire que quelques locutions et altérer un peu la prononciation dans quelques paroisses du Capcir. Partout ailleurs (...) le catalan s'est conservé dans toute sa pureté» (p. 266). Aquest punt de vista no és correcte, almenys pel que fa al lèxic, car, com veurem, els occitanismes,

60. J. SERMET, *Progrès et état actuel des relations hispano-françaises à travers les Pyrénées*, «Actas del VII Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos», I (1976), 29-32.

61. I també septentrional. En són una prova els castellanismes del rossellonès (cf. J. VENY, *Estudis de geolingüística catalana*, 155-201).

62. RLR, III (1872), 265-270.

antics i no tan antics, formen un percentatge substancial del lèxic viu rossellonès.

Quant a les diferències subdialectals, Alart les creu inexistents: «... sous Louis XIV *le catalan parlé à Puigcerdà* ne se distinguait en rien de *celui que l'on écrivait à Perpignan*» (pp. 265-266; la cursiva és meua). L'afirmació resulta massa taxativa, car si es compara el català parlat a la Cerdanya amb l'escrit a Perpinyà, és segur que entre tots dos hi havia dissemblances, per la pròpia naturalesa dels dos codis, i si bé aquestes discrepàncies eren poc perceptibles en els textos escrits d'ambdues comarques, això no obstant els codis parlats estaven certament diferenciats en força trets, probablement la major part dels que avui separen el cerdà del rossellonès estricte; així, les oposicions actuals *lleura* 'heura' (Cerdanya) / *elra* (Rosselló) (ALPO 321)⁶³ i *llosat* 'teulada' (Cerdanya) / *teulat* (Conflent, Vallespir), *terrat* (Rosselló) (ALPO 515)⁶⁴ ja apareixen entre els segles XVI-XVIII.

11. L'APORTACIÓ DE COROMINES SOBRE ELS OCCITANISMES DEL ROSSELLONÈS

La primera gran aportació sobre els occitanismes antics del rossellonès i, en general, sobre els dialectalismes d'un text medieval, amb consideracions utilíssimes de fonètica i morfologia històriques, és deguda a Joan Coromines amb el seu sòlid i estimulador treball sobre la llengua de les *Vides de Sants* rosselloneses (1943),⁶⁵ pu-

63. «Lo matí acostumen enramar lo consolat de *leura*» (any 1584) (*Dietari de la Fidelíssima Vila de Puigcerdà*, ed. S. GALCERAN VIGUÉ (Barcelona 1977), 22); «fulles de *elra* terrestres» (M. AGUSTÍ, *Llibre dels Secrets d'Agricultura* (Barcelona 1617), 9, ap. DCVB, s. v. *elra*; l'autor, nascut a Banyoles, fou durant temps prior de l'orde de Sant Joan, a Perpinyà).

64. «lo *llosat* i sostres de dita llur casa los caigé (*sic*) de sobre» (a. 1624) (*Dietari de la Fidelíssima Vila de Puigcerdà*, 103); «las parets de la capella del Roser y del altar major y tots los *teulats* de dita iglesia» (a. 1730) (*Ceret*, 153, cf. § 12 i nota 83).

65. J. COROMINAS, *Las Vidas de Santos rosellonesas del manuscrito 44 de París*, «Anales del Instituto de Lingüística» de la Universidad Nacional de Cuyo, Mendoza, III (1943), 126-211.

blicat després en català (1971)⁶⁶ i completat posteriorment, amb l'edició íntegra del text, pels seus deixebles Kniazzeħ i Neugaard (1977).⁶⁷ Es tracta d'una traducció catalana septentrional de l'obra de Jacobus de Voragine, que conté trets específics del català col·loquial del segle XIII, part del qual correspon a occitanismes vius aleshores — i alguns també avui — en rossellonès. El text, «mina d'informació de les més riques» (...) «revolucionava — són les pròpies paraules de l'autor — l'estudi del llenguatge del segle XIII en el període més primitiu de la nostra llengua literària» (p. X).⁶⁸ Tot reconeixent la gran homogeneïtat del català medieval (amb lleus excepcions), Coromines endevinava que «sota aquella koiné literària i administrativa (...) havia d'amagar-se una llengua viva i variada» (p. X). Efectivament, una anàlisi acurada de la llengua del text li permetia de trobar «formes discrepants, pròpies d'un dialecte de transició cap a la llengua d'oc, si bé ja essencialment català» (p. XIII), juntament amb arcaïsmes, dialectalismes septentrionals i vulgarismes que traïen un «llenguatge notablement espontani» (p. XIII). Aquells trets occitans coincidents amb els dels dialectes contigus al català reflecteixen l'«estat de fluctuació que sofrí» el rossellonès «en el segle XIII, estiregonyat entre una hegemonia lingüística nòrdica i les forces autòctones i del migdia, fonamentades unes i altres per la vicissitud política» (nota 1, pàgina XIII). Els susdits trets es troben avui en el subdialecte del Capcir (alternança *au/o*, *-u/-l*, *-ir/-dr*, *em* 'som', etc.). Però, lluny de pensar que les *Vides* fossin escrites en aquesta contrada, pobra i pertanyent a la diòcesi occitana d'Alet, Coromines creu que les característiques que avui trobem en el capcinès serien les generals del rossellonès medieval, dialecte «una mica més allunyat que el d'avui, en certs aspectes, del tipus del català cispirenaic i una mica

66. *Les «Vides de Sants» rosselloneses del manuscrit 44 de París*, dins *Lleures i converses d'un filòleg* (Barcelona 1971), 276-362.

67. CHARLOTTE S. MANEIKIS KNIAZZEH i EDWARD J. NEUGAARD, *Vides de Sants rosselloneses*, 3 vols. (Barcelona 1977).

68. Cito per les pàgines del *Pròleg* de J. COROMINES a l'edició de KNIAZZEH i NEUGAARD.

més proper a la llengua d'oc» (p. XVI); «l'actual Catalunya francesa formava una zona de transició suau entre els dos dominis, si bé ja era aleshores netament catalana atès el conjunt dels fets» (p. XVI). «Els nous corrents lingüístics procedents del sud, cada vegada més robustos, van anullar de mica en mica aquelles característiques mig occitanes o, més exactament, les van anar empenyent cap aquest refugi extrem del Capcir (...). El capcinès actual no és més que el rossellonès comú de l'Edat Mitjana» (p. XVI).⁶⁹ Entre les isoglosses que van recular figuren:

<i>enfremunar</i> 'polvoritzar' ⁷⁰	<i>pelejar-se</i> 'barallar-se'
<i>acò</i> 'allò'	<i>poll</i> 'gall'
<i>aquell</i> 'aquest'	<i>porre</i> 'lluny'
<i>engal</i> 'igual'	<i>solell</i> 'sol' (p. XVII) ⁷¹
<i>noscleta</i> 'agulla de pit'	

A més d'assenyalar trets fonètics i morfològics (p. XV), esmenta Coromines mots «d'àrea estrictament rossellonesa»:

(I)

<i>acò</i> 'això'	<i>gravilla</i> 'graella'
<i>aibre</i> 'arbre'	<i>guiscar</i> 'xisclar'
<i>caussol</i> 'fonaments'	<i>panna</i> 'paella'
<i>entir</i> 'sencer'	<i>Pentagosta</i> 'Cinquagesma'

Tret d'*acò*,⁷² tots són mots vivents en rossellonès (*Pentagosta*, sota la variant *Pentacosta*) i entre ells tenen afinitat occitana:

69. Anteriorment, Coromines havia escrit: «(els occitanismes) a finals de l'Edat Mitjana i en la Moderna desaparegueren progressivament fins que el segle XVII s'havien esborrat quasi del tot» (*El que s'ha de saber de la llengua catalana* (Palma de Mallorca 1954), 58).

70. És possible que l'eivissenc *frimolada* 'conjunt de miques' tingui relació amb aquest mot.

71. No he inclòs *clavell* 'clau', que Coromines suprimeix a l'estudi de 1977 d'entre els mots que «només els coneixem com a occitans» (*Pròleg a les Vides de Sants rosselloneses*, XVII).

72. «només s'estén a alguna localitat de l'extrem nord rossellonès» (p. 350 de l'estudi de 1971, dins *Lleures i converses d'un filòleg*). L'ALPO 107 registra aquesta forma al Capcir i Vingrau.

aibre
gravilla

panna
Pentacosta

La llista de Coromines és acrescuda per Kniazzezh i Neugaard, que es basaven en el corpus complet de l'obra traduïda. És una llàstima que aquests autors no hagin estructurat el lèxic en diversos grups segons la influència occitana, la condició dialectal, etc. D'aquesta manera el lector ha d'anar espigolant dins el vocabulari els mots relacionats amb l'occità i els rossellonismes. Entre els primers he trobat:

(II)

cilla 'cella'
codena 'cotna'
cogot 'clatell'
demest 'enmig'

nivol 'núvol' (?)
sè 'sina'

Són considerats com a rossellonismes:

(III)

aurèndola 'oreneta'
crebar 'trençar-se'
degaller 'malgastador'
entralles 'entranyes'
feda 'ovella'
grut 'segó'
hereter 'hereu'
exerments 'sarments'

posa 'repòs, parada, pausa'
teta 'mamella'
*tosquirar*⁷³ 'tondre'
trauc 'forat'
traucar 'foradar'
trissar 'esmicolar, triturar'

D'aquesta llista, per raons lingüístiques, geogràfiques o documentals, poden ésser separats com a occitanismes:

(IV)

aurèndola
degaller
feda
grut

exerments
teta
trissar

73. És usat a totes dues vessants dels Pirineus Orientals.

Els mots, doncs, de filiació occitana de les *Vides de Sants* serien:

(V)

<i>aibre</i>	<i>gravilla</i>
<i>auréndola</i>	<i>grut</i>
<i>cilla</i>	<i>panna</i>
<i>codena</i>	<i>sè</i>
<i>cogot</i>	<i>teta</i>
<i>demest</i>	<i>trauc</i>
<i>exerment</i>	<i>traucar</i>
<i>fedes</i>	<i>trissar</i>

Crebar, *hereter* i *posa* són simples arcaïsmes, freqüents en la llengua medieval (i el darrer també en la toponímia); *Pentacosta*, que ha substituït actualment *Pentagosta* de les *Vides*, pot constituir alhora arcaïsmes i occitanisme.

El plantejament de Coromines sembla, en línies generals, acceptable; caldria, però, matisar l'afirmació que el capcinès no era més que el rossellonès comú a l'Edat Mitjana, admetent en el si d'aquest unes varietats amb grau diferent d'occitanisme. Igualment la seva opinió sobre l'anul·lació progressiva de les característiques mig occitanes o el seu arraconament cap al Capcir, provocats pels corrents lingüístics del Sud, probablement es pot acceptar per a un bon nombre de trets fonètics i morfològics, però no és vàlida per al lèxic del qual resta en rossellonès un substanciós fons, inexistent a la resta del català; a més, no podem oblidar que tenim, en rossellonès, isoglosses occitanes baixades després del segle XIII (*rovill* 'rovell', *cavalla* 'egua', *punyet* 'canell', *let* 'lleig', cf. § 16 i nota 186).

12. VELLES I NOVES FONTS D'ESTUDI DEL LÈXIC ROSSELLONÈS

El camí obert pel gran etimologista català i els seus deixebles no ha tingut continuïtat. Estudiós entusiasta de la dialectologia

medieval, m'he sentit atret — i intrigat — per aquest tema, que he intentat ampliar per aquestes vies:

A) per un buidatge exhaustiu de textos rossellonesos antics explotats anteriorment, però sovint de manera parcial o sense l'objectiu d'aquest treball:

a) J. B. ALART, *Documents sur la langue catalane des anciens comtés de Roussillon et de Cerdagne*, RLR, III (1872), 265-291; IV (1873), 44-61, 244-256, 353-385; V (1874), 80-102, 305-329; VII (1875), 42-61; VIII (1875), 48-70; X (18...), 57-69, 241-253; XI (18...), 173-177 (= ALART, *Doc.*)⁷⁴

b) R. DE LACVIVIER, *Textes catalans*, RC, III-VI (1909-1912)⁷⁵ (= LACVIVIER).

c) Fragments de documents recollits per MARCEL DURLIAT, *L'art en el Regne de Mallorca*, Mallorca, 1964 (= DURLIAT).

B) A través d'espigoladures lexicals en obres d'escriptors rossellonesos redactades entre els segles XVI-XVIII; es tracta d'obres de caràcter religiós, històric, literari i científic, així com de dietaris, cròniques i inventaris:

FRANCESC COMTE, *Illustracions dels comtats del Rosselló, Cerdanya y Conflent*, 1586⁷⁶ (= COMTE).

MIQUEL LLOT, *Libre de la translatió de Ss. Abdon y Sennen*, Perpinyà, 1591⁷⁷ (= LLOT).

PERE PASQUAL, *Libre de memòrias (1595-1644)*⁷⁸ (= PASQUAL).

74. Hi he trobat mots com *desc* 'panera' i *allargar* 'amollar' en documents dels segles XIII i XIV, no recollits als diccionaris històrics.

75. Havien passat per malla als diccionaris històrics mots com *apilar*, *collerat*, *escultar* 'esculpir', etc.

76. Edició parcial de J. COLLELL (Vic 1899). Comte era notari a Illa.

77. M. Llot (1555-1607), natural de Clairà (Rosselló), pertangué a l'orde de Sant Domingo, fou prior del convent de Perpinyà i catedràtic i rector d'aquesta universitat.

78. Ap. PAUL MASNOU, *Les mémoires du notaire Pierre Pasqual*, «Revue d'Histoire et d'Archéologie du Roussillon», VI (1905), 178-192, 212-223, 245-256, 277-288, 309-320, 340-352. Pere Pasqual (que a la GEC apareix amb el nom de fonts canviat en *Francesc*) fou notari a Perpinyà i morí el 1644.

FRA JOSEP ELIAS ESTRUGÓS, *Fènix català, o llibre del singular privilegi, favors, gràcies y miracles de Nostra Senyora del Mont del Carme*, Perpinyà, 1644⁷⁹ (= ESTRUGÓS).

ISABEL CÒNPTER, *Liras a Nostra Senyora del Carme*, 1644⁸⁰ (= CÒNPTER).

LLUÍS GUILLA, *Alas per volar a Déu*, Perpinyà, 1695⁸¹ (= GUILLA).

Inventari del castell de Nyer, 1698⁸² (= Nyer).

Caiguda de la cúpula de l'església de Ceret, 1734⁸³ (= Ceret).

PIERRE BARRERE, *Ornithologiae specimen novum, sive series avium in Ruscinone*, Perpiniani, 1745⁸⁴ (= BARRERE).

L'obra de Antoni Girauld, *Utilíssim, prompte y fàcil remey e memorial per a preservar-se y curar de la peste* (Perpinyà, 1587) té l'enorme interès d'haver estat redactada per un occità de Montpeller en un català força correcte, empeltat d'algun occitanisme lèxic i sintàctic; a més de permetre datar mots catalans sense tradició escrita (per exemple, *llaurigat* 'llorigat, llorigó', p. 43, o *riba* 'grosella', p. 47), o algun castellanisme primerenc (com *ciego*, p. 30 v), ofereix qualche testimoni lèxic ben útil (cf., per exemple, *egua*, en comptes de *cavalla*, nota 184, § 16).

79. Estrugós era un carmelità perpinyanès. Morí el 1645.

80. Dins ESTRUGÓS. Isabel Còntper [Comte] i Sagarriga (1632-1653) era de Perpinyà. El 1653 es casà amb el jurista Francesc de Blanes i Ros (GEC, s. v. *Comte*).

81. Guilla era notari a Perpinyà. També publicà un *Manual de la doctrina cristiana* (1695). Morí el 1702 (GEC).

82. ABBÉ CAPEILLE, *Un manoir catalan au dix-septième siècle ou Inventaire du château de Nyer, dressé en 1698*, RC, VI (1912), 347-350, 378-382; VII (1913), 28-31. Nyer és poble del Conflent. Aquest inventari és interessant per a detectar els primers francesismes.

83. P. TARRIS, *Chute du Dôme de l'Église de Céret*, RC, VI (1912), 151-154. Nota redactada pel rector (*curat*) Francesc Miró, mort el 1732.

84. Aquest naturalista (1690-1755) fou catedràtic de Botànica a la Universitat de Perpinyà. L'obra esmentada inclou els noms vulgars dels ocells, en la varietat rossellonesa (*enganyapastús* 'enganyapastors', pp. 31 i 84; *tudú* 'tudó', p. 37; *aurendola* 'orenetà', pp. 38 i 84; etc.).

De les obres precedents, les més riques en dialectalismes són les no literàries (PASQUAL, *Nyer, Ceret*, BARRERE). Les altres es mostren revesses al tret peculiar septentrional que generalment salta aquí o allà, esporàdicament, avarament, però donant tanmateix senyals de vida per a joia del dialectòleg.⁸⁵ Tot llegint el *Libre de la translació de Ss. Abdon y Sennen*, de M. Llot, em trobava amb una prosa sense cap fissura dialectal fins que a la p. 51, poc després d'un *mestre de cases*, irrompé el seu sinònim *payrer*, i a la p. 87, la variant morfològica *podes* 'pots' (del verb *poder*), formes les dues ben rosselloneses.

És indubtable que, quan hom escrivia, a la Catalunya del Nord, fins i tot el segle XVIII!, hom seguia, per inèrcia, per tradició, una pauta lingüística representada bàsicament pel català central; però les deus autòctones no deixaven de manifestar-se, si bé tímidament. El notari Guilla (segle XVII) escriu *penso, contemplo*, etc.,⁸⁶ tot i que ell en el codi parlat se servia de la desinència *-i* (de la qual ja tenim mostres el segle XIII), però algun mot solt, com *teta* 'mame-lla',⁸⁷ trairà el parlar de la seva comarca nadiua.⁸⁸

La datació d'un mot (o d'un altre fet lingüístic) en obres nord-catalanes de l'època de la Decadència permet d'esvaïr dubtes sobre

85. Fora de les obres esmentades, n'hi ha d'altres com el *Llibre y declaració de noms, virtuts, perfeccions, gràcias, títols, excellències y grandezas de la sempre Santa y Verge Maria Mare de Déu, en honra y glòria de sa Immaculada Concepció* (Perpinyà 1630), de PERE NICOLAU, de Millars (Rosselló), en la qual, dins l'estil doctrinari, reblit de citacions evangèliques, no s'esmuny cap dialectalisme.

86. «Pero quant *penso y contemplo* que res no us falta, que u teniu tot, no *cabo* en mi de contento» (GUILLA, 23).

87. «son pare, lo qual donà los últims sospirs de sa vida, sucant alguna gota de llet de la *teta* de su pròpria filla?» (GUILLA, 190).

88. He dit que el llarg ressò de la llengua administrativa o literària en terres rosselloneses arribava fins al segle XVIII i volia adduir un exemple: el «curat» de Ceret, després d'haver fet la descripció de la caiguda de la cúpula de l'església de Sant Pere (1734), fa precedir la seva signatura del present *certifico* i *firmito* (en lloc de *certifiqui* i *firmi*), però abans havia aflorat la seva individualitat dialectal, fonètica i morfològica, en casos com *grabuns* 'graons' i *teulats* 'teulades' (avui *esgrauns*, ALDC Q 259, i *teulats*, ALPO 515).

el seu caràcter popular i de confirmar la seva estabilitat al llarg dels segles.

C) Una ampliació de dades dialectals referents a vells mots, de les *Vides de Sants* o d'altres obres medievals rosselloneses, gràcies a l'*Atlas Linguistique des Pyrénées Orientales* (que curiosament no és aprofitat ni per Coromines ni pels seus deixebles)⁸⁹ i als materials de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*.

13. MÉS OCCITANISMES DE LES «VIDES DE SANTS»

Hem vist (§ 11, V) quins mots de les *Vides de Sants* podien ésser considerats occitanismes. Vegem ara si, a la llum de les fonts anteriorment esmentades, podem espigolar dins la mateixa obra altres mots d'afinitat occitana que es perllonguen fins als nostres dies en terres rosselloneses. En trobo quatre de segurs:

allargar 'amollar, deixar anar' (*Vides*, I, 80). En rossellonès actual té el sentit de 'amollar el bestiar' (ALDC Q 1272, ALPO 403), que ja trobem en un doc. de 1304 d'aquella procedència: «que vaya per son camin dret e per aquel meteys se'n torn, quant *hauran alarguat*» (ALART, *Doc.*, VII, 44 i nota 3). Occ. ant. *largar* «larguer, lâcher, relâcher» (RAYNOUARD, s. v. *larg*), occ. mod. *alargar* «faire sortir le troupeau du bercail» (ALIBERT, s. v.).

per amor de 'per tal de, a fi de' (*Vides*, I, 81).⁹⁰ General avui en rossellonès (ALDC Q 2044);⁹¹ amb la variant *per mor de*. Occ. ant. *en amor de* «pour» (BRUNEL, I, 125, 8), occ. mod. *per amor de* «afin de» (ALIBERT, s. v. *amor*).

89. L'existència d'algunes falles no excusa de rebutjar sistemàticament els resultats d'un gran esforç.

90. Només trobo, en català antic no rossellonès, la variant *per amor que*, amb valor final, a les *Flos de les Medicines* (segle xv).

91. Bé que ni les monografies dialectals ni els diccionaris exhaustius en donen notícia.

arayre 'arada' (*Vides*, 254 v, 1). Avui viu al Capcir i al Conflent (ALPO 123⁹² i DCVB, s. v. *araire*). Occ. ant. *araire* (RAYNOUARD, s. v. *arar*); occ. mod. *araire*, *alair* (ALIBERT, s. v.).

femoràs 'femer' (*Vides*, 24 r, 2). Documentat també el 1639: «la vila no apareixia sinó una stabla y tots los carrers *fumarassos*» (PASQUAL, 283). Recollit actualment a Cornellà de Conflent («herbes i *ordures* que es fan cremar», ALDC Q 762 bis). No figura al DCVB. Occ. ant. *femoras* (RAYNOUARD, LEVY), occ. mod. *femoràs* (ALIBERT, s. v. *fems*).

Trobem, a més, a l'obra esmentada dos mots que coincideixen també amb l'occità, però llur àrea geogràfica traspasa els límits del rossellonès per ocupar zones del català occidental; es tracta, doncs, d'arcaïsmes, potser afavorits, en la parcel·la septentrional, per l'adstrat occità:

enclutge 'enclusa' (*Vides*, 199 r, 1). Freqüent en rossellonès i conegut al NE. del Pallars (ALDC Q 1671, DCVB s. v. *enclusa*). La documentació medieval, però, no és rossellonesa (doc. a. 1403 de l'arxiu municipal de Barcelona, *Romarates de Treps* (s. XIV), ap. DCVB, s. v. *enclusa*). Occ. ant. *enclutge* (RAYNOUARD, LEVY), occ. mod. *id.* (ALIBERT, s. v.).

pols (masculí) '(la) pols' (*Vides*, I, 89 v, 2, 122 v, 2). El mot masculí es troba també a d'altres obres medievals.⁹³ La isoglossa, a més dels rossellonès, comprèn una part important del català nord-occidental.⁹⁴ Occ. ant. *lo pols* (RAYNOUARD, LEVY) (també *la pols*), occ. mod. *id.* (ALIBERT, s. v.).

92. I la interpretació d'aquest mapa que fa H. GUITER, *Els noms de l'«arada» en rossellonès*, «Miscelánea filológica dedicada a Mons. A. Grier», I (Barcelona 1955), 337-346.

93. Crònica de Jaume I, *Evangelis del Palau* (ap. J. VENY, *Estudis de geolingüística catalana*, 150-152), *Crònica de Muntaner* (cf. G. COLON, *La llengua catalana en els seus textos*, I, 163-164).

94. J. VENY, *op. cit.*, mapa núm. 13.

14. ALTRES POSSIBLES OCCITANISMES DE DATACIÓ ANTIGA

A les llistes anteriors afegeixo ara un manoll d'altres significants de probable parentiu occità, recolzats sobre nova documentació (cf. § 12), enriquits amb informació dialectal o esporgats d'una filiació errònia:

peirer 'paleta'. Documentació rossellonesa de 1415,⁹⁵ 1591⁹⁶ i 1623.⁹⁷ Avui és general en rossellonès (ALC 1049; ALDC Q 1643; DCVB, s. v.). Occ. ant. *peirier* (RAYNOUARD), occ. mod. *peirièr* (ALIBERT, s. v. *pèira*).

peixoneria 'peixateria'. Documentació rossellonesa de 1296,⁹⁸ 1298,⁹⁹ 1310,¹⁰⁰ 1315.¹⁰¹ També es troba *peixoner* 'peixater' (doc. 1296,¹⁰² 1315¹⁰³). Els dos mots són formats damunt *peixó*, en els seus orígens de valor diminutiu (cf. fr. *poisson*, occ. *peisson*); en rossellonès antic alternava amb *peix*, que es va imposar. *Peixoneria* i *peixoner* són avui generals en aquest dialecte i no deuen res al fr. *poissonnerie*, *poissonnier*, com ha estat afirmat alguna vegada.¹⁰⁴ Occ. ant. *peysonaria*, *peich-* (RAYNOUARD, s. v. *peis*), occ. mod. *peissonarià*, *peissonièr* (ALIBERT, s. v. *peis*).

Anotem a continuació sis mots que es troben — o s'han trobat — també dins el català cispirinenc, en una extensió variable, i

95. RC, II (1908), 269, ap. DCVB.

96. «Y fahent cauar a un *mestre de cases* en aquell lloc, no trobaua mai lo que servaua. Però mirant alt a la paret legí una pedra que estaua escrita entre moltes altres antiquíssima, en la qual legint lo nom de Arnulfo, la fiu traure per lo *payrer* del lloc hont estaua» (LLOT, 51-51v).

97. «mossèn Antoni Manatger, *peyrer*» (PASQUAL, 214).

98. «sia tengut de pausar los ditz peixes (...) en les teules de la *peixoneria*» (ALART, *Doc.*, RLR, V, 98); més citacions a la mateixa pàgina.

99. Íd., 100.

100. Íd. RLR, X, 57.

101. DCVB, s. v.

102. ALART, *Doc.*, RLR, V, 101: «pagara la dita pena e no serà *peixoner* de I ayn»; dues citacions a la mateixa pàgina.

103. Íd., RLR, XXXI, 70.

104. Vegeu nota 22.

que, amb el suport de la documentació, poden constituir casos de continuïtat d'àrea lingüística:

desc i *desca* 'tipus de panera'. Documentació rossellonesa: *desc* 1299,¹⁰⁵ 1307.¹⁰⁶ Avui predomina la forma femenina, *desca*, que arriba fins a les Guilleries i l'Empordà (DCVB, s. v.; ALDC Q 331¹⁰⁷). Occ. ant. *desc* (RAYNOUARD, s. v.), occ. mod. *desc*, *desca* (ALIBERT, s. v.).

eimina 'mesura de capacitat'. Documentació septentrional: 1287,¹⁰⁸ 1288,¹⁰⁹ 1295,¹¹⁰ 1297,¹¹¹ 1309,¹¹² 1310,¹¹³ 1431,¹¹⁴ 1441,¹¹⁵ 1592;¹¹⁶ derivats: *aiminada* 1292,¹¹⁷ 1617,¹¹⁸ *aiminal* 1592.¹¹⁹ *Eimina*, que alterna esporàdicament — en textos antics — amb *esmina*,¹²⁰ apareix en documentació septentrional i és una variant de *emina* (< llat. HEMINA), que conviu algun cop amb *imina*; es manifesta en documents d'entre els segles X-XII pertanyents a Barcelona, Sant Cugat, Vilamajor, Obarra, Organyà, Camprodon,

105. ALART, *Doc.*, RLR, V, 305: «que negú gaus manejar fruyta en negú *desch*». Al DCVB figura sense documentació antiga.

106. Íd., RLR, IV, 377.

107. Recollit a Prats de Molló, Joc i Mosset. El professor Joan Bastardas em comunica que *discus* apareix amb el significat de 'mena de patena' el 1008 i potser amb el de 'taula petita' a un document de Vic de 1187.

108. «La *eymina* de notz» (ALART, *Doc.*, RLR, IV, 375, ap. DCVB, s. v.).

109. Lleuda de Puigcerdà, ap. DCVB, s. v. *aymina*.

110. *Ibid.*

111. «*Eymina* de froment» (ALART, *Doc.*, RLR, V, 312).

112. ALART, *Doc.*, RLR, VIII, 57, ap. DCVB, s. v. *aymina*.

113. «per quascuna *aymina*» (ALART, *Doc.*, RLR, X, 248).

114. «seys diners per *aymina*» (LACVIVIER, RC, III, 34).

115. «VIII *eymines* de cals» (Íd., III, 11).

116. ALSIUS, *Història de Banyoles*, ap. DCVB, s. v. *aymina*.

117. RLR, IV, 513, ap. DCVB.

118. M. AGUSTÍ, *Secrets d'Agricultura*, 137, ap. DCVB, s. v.

119. Ap. DCVB, s. v.

120. Es troba a textos medievals septentrionals (Lleuda de Colliure, 1249, ap. DCVB, s. v. *llentilla*; Capbreu de la Vall de Ribes, 1283, ap. DCVB, s. v.) però també a algun d'occidental (doc. a. 1431 de Maldà, EUC, X, 129, ap. DCVB, s. v.).

Girona.¹²¹ Des del punt de vista lexical constitueix una continuïtat d'àrea lingüística,¹²² però, com a variant (*eimina*), coneix una distribució especialment septentrional que es perllonga dins l'occ. ant. *eimina* (BRUNEL, II, 240)¹²³ i mod. *id.* (ALBERT, s. v.).¹²⁴ En rossellonès actual encara s'usa algun cop el derivat *eiminada*, *e-* (DCVB, s. v. *aiminada*, *heminada*; ALDC).

ribera 'riu'. Documentació septentrional: ¹²⁵ 1311, ¹²⁶ 1586, ¹²⁷ 1607, ¹²⁸ 1640, ¹²⁹ 1666.¹³⁰ Avui és general en rossellonès (ALPO 472 i 475; ALDC Q 37)¹³¹ i conegut en el català septentrional de

121. Aquesta informació prové dels materials del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* que amablement posà a la meua disposició el professor Joan Bastardas.

122. Fora del català i occità, el mot es troba en altres llengües romàniques, com el leonès (M.ª MOLINER, *Diccionario de uso del español* (Madrid 1973), s. v. *hemina*; informació de JOSEP MORAN sobre la Ribera del Órbigo), el francès, etc. (REW 4105).

123. Amb variants com *mina*, *emina*, etc. (BRUNEL, I, 467; II, 240; RAYNOUARD).

124. Amb les variants *emina*, *imina*.

125. El DCVB no registra cap text antic de *ribera* 'riu'.

126. «Que negun juseu ni juseua no gaus lavar ni fer lavar roba ni ruscada ni escudeles ni algunes altres coses en dia de festa en les *riberes*» (doc. de Perpinyà, RLR, XXIX, 55).

127. ««les quals [montanyes de Bascaran] divideixen la *ribera* del Segre» (COMTE, 11-12); «se principia la *ribera* del Llobregat» (*ibid.*); «la *ribera* de Ter (...) la *ribera* de Segre» (*ibid.*).

128. «los [rius] menors aportaven tant poca aigua com aportan comunament las *petitas riberas*, cosa mai vista per los nats» (*Dietari de Jeroni Pujades*, ed. J. M. CASAS HOMS, II (Barcelona 1975), 54). Pujades, tot i haver nascut a Barcelona, era originari de Figueres i exercia el càrrec d'apoderat general i jutge del Comtat d'Empúries; en la seva llengua hi ha reflexos empordanesos.

129. «Aygua de font o de la *ribera*» (PASQUAL, 285).

130. «fugí passant la *ribera*» (F. MARÈS, *Història y miracles de la Sagrada Imatge de Nostra Senyora de Núria* (citacions per l'edició de Vic, 1756), 123; «y passa tota la aygua de la *ribera* junta» (*ibid.*, 135); «una plana, no molt gran, a la qual circueixen duas *riberas*». Marès era natural de Llívia (Baixa Cerdanya).

131. Apareix sovint en poetes i escriptors d'aquestes terres: «L'arbrada va creixent / en el bany de frescor / que li fa la *ribera*» (SIMONA GAY, *La gerra al sol* (Barcelona 1965, 44).

transició (Ripollès, Empordà) (DCVB, s. v.). Cf. top. *La Ribereta*, riera del Conflent. Occ. ant. *ribeira*, *ribiera*, *ribieira* (RAYNOUARD), occ. mod. *ribièra* (ALIBERT, s. v. *riba*).

desesset 'disset'. Documentació: 1459,¹³² 1561,¹³³ 1641,¹³⁴ 1698.¹³⁵ Força viu al rossellonès, alternant amb *disesset* i fins i tot amb *disset* (Salses, Joc) (ALDC Q 1994); es registra també a alguns punts del septentrional de transició (DCVB, s. v. *disset*). Occ. ant. *detz e set* (ANGLADE, 236), occ. mod. *dètz-e-sèt* (ALIBERT, *Gram.*, 51) (pron. *dezeșet*).

desevuit 'divuit'. Documentació: 1409, 1472,¹³⁶ 1597,¹³⁷ 1641,¹³⁸ 1644,¹³⁹ 1660,¹⁴⁰ 1698.¹⁴¹ Viu en rossellonès¹⁴² així com a punts de l'Empordà, Gironès, Garrotxa,¹⁴³ Ripollès i fins i tot el Solsonès (DCVB, ALDC Q 1995). Els segles XIII i XIV trobem, en català oriental, *dibuyt* (Desclot), *devuyt* (Muntaner), *divuit* (Ordinacions Palatines) (cf. DCVB, s. v. *divuit*). Occ. ant. *detz e oit*, *detz e uech* (ANGLADE, 236); occ. mod. *detz-e-ueit* (ALIBERT, *Gram.*, 51) (pron. *dezeșeiț*).

132. RLR, I, 322, ap. DCVB, s. v. *disset*.

133. «*desesset* parells de pedres xiques» (LACVIVIER, RC, V, 74).

134. «*desaset* reals» (PASQUAL, 312).

135. «*desaset* estampas de paper de petites figuras» (Nyer, 28).

136. Ap. DCVB, s. v. *divuit*.

137. «Als *desavuyt* del present y corrent mes de agost» (LACVIVIER, RC, V, 146).

138. «Un furch de alls, las cabessas grossas se-n pagan *desavuyt* reals» (PASQUAL, 348). I dues citacions més del mateix any.

139. «Caygué desastradament lo home de *desavuyt* tàpias en halt» (ESTRUGÓS, 116v).

140. «data del *desavuyt* del present y corrent mes» (CALMETTE-HURTEBISE, *La correspondance de la ville de Perpignan de 1399 à 1659*, RLR, LXV (1927), 94).

141. «*Desavuyt* camisas tela de mainatge usades y dolentas» (Nyer, 382).

142. A Porté (Cerdanya) alternen *desavuyt/divuit*, *desasset/disset*; en canvi només es coneix *desenou* (ALDC Q 1994-1996).

143. Vegeu aquest text olotí: «Jo a *desavuyt* anys vaig haver-me'n d'anar de mosso de ca l'amo» (LL. TORRAS I NATÓ, *Garbelles de fajol* (Olot 1954), 23).

desenou 'dinou'. Documentació: 1698.¹⁴⁴ Àrea semblant a la de *desevuit*¹⁴⁵ (DCVB, s. v. *divuit*; ALDC Q 1996). Occ. ant. *detz e nou* (ANGLADE, 236), occ. mod. *detz-e-nou* (ALIBERT, *Gram.*, 51) (pron. *dezenou*).

Aquests tres cardinals podrien constituir sengles arcaïsmes.

15. PROBABLES OCCITANISMES DE DOCUMENTACIÓ MÉS TARDANA

Vet aquí ara unes mostres de vocables d'àrea rossellonesa, documentats en obres que van des segle XVI al segle XVIII (cf. § 12) i que presenten afinitat amb l'occità. Cal mantenir les esperances de retrobar-los en dates anteriors gràcies al coneixement de nous documents.

canorga 'dret dels preveres (d'Elna) a obrir una carnisseria per al seu ús' és un cas claríssim d'occitanisme pel tractament consonàntic (< CANONICA): occ. ant. *canorgua*, *canorguia* «canonicat, chanoinie, réunion des chanoines» (ALIBERT, s. v.), occ. mod. *canorga* «chanoinie, canonicat, église canoniale; chanoinesse» (ALIBERT, s. v. *canonge/canorgue*) (cf. per al tractament de N'c occ. *morga* 'monja', *margin* 'mànc', etc.). Doc.: 1689,¹⁴⁶ 1781.¹⁴⁷ Suposo que la paraula, no documentada a cap recull lexicogràfic, ha desaparegut amb la institució, però a Joc (Conflent) vàrem recollir l'expressió *fer la canorga* 'plorar (els nens) per obtenir alguna cosa'

144. «Vint y quatre servietas comunes, *desanou* de dolentas» (Nyer, 28). Sense documentació antiga al DCVB.

145. Per a l'olotí, vegeu aquest text: «Ara de tayas solament en pago *desanou*» (TORRAS I NATÓ, *op. cit.*, 24).

146. LACVIVIER, RC, VI, 94: «La Rnt Comunitat a parada *canorga* ... no tan solament serveix y se devita en ella la carn que per los preveres de dita Comunitat es necessari, que, segons la experientia tenim, és molt poca (...), però encara devitan molton y feda».

147. «Si la Comunitat posa *canorga*, se defalcarà la quinta part del preu» (*ibid.*).

(ALDC Q 23), ús metafòric potser d'aquell mot amb el sentit, no documentat, de 'queixes dels eclesiàstics'.

campanya 'camp'. No estic segur que aquest significat sigui exclusiu del rossellonès, dins el català, però em sobta l'abundor de fonts septentrionals. Documentació: 1586,¹⁴⁸ 1644,¹⁴⁹ 1666,¹⁵⁰ 1695,¹⁵¹ 1698.¹⁵² Si en francès — on la primera documentació és de 1535 — és importació de l'italià¹⁵³ (o de l'occità¹⁵⁴), bé podria esser en català un italianisme arribat a través de l'occità¹⁵⁵ (cf. *ca-valla*, § 16). Occ. *campanha*.

carbonilla 'carbonissa'. Documentació: 1644.¹⁵⁶ Usat en rossellonès (DCVB, s. v.). Occ. mod. *carbonilha* «menu charbon, charbon éteint de boulanger» (ALIBERT, s. v. *carbon*). A la resta del català és referències a la carbonissa de les locomotores o de les indústries i, amb aquest sentit, constitueix probablement un castellanisme.

llauseta 'alosa'. Documentació rossellonesa: 1745.¹⁵⁷ Actualment s'usa *llauseta* (o *lluseta*) en rossellonès (tret de la Cerdanya,

148. «per llurs poblacions y *campanyes*» (COMTE, 34).

149. «picant un cavall per una *campanya*» (ESTRUGÓS, 111); «vivian dos hòmens honrats en la *campanya* ab sas haziendas» (*ibid.*, 117); «la vistosa *campanya*» (CÒNPTER).

150. «és tan excessiu lo concurs de la gent que (...) és forçós haverse de aposentar en la *campanya*» (MARÈS, *Història y miracles de la Sagrada Imatge de Nostra Senyora de Núria*, 94; cf. nota 130).

151. «y ab la comoditat de portàtil per servir-se-n en casa, en l'Iglésia y en la *campanya*» (GUILLA, *Prefaci*).

152. «Un petit matalàs de *campanya*» (Nyer, 378).

153. A. DAUZAT-J. DUBOIS-H. MITTERAND, *Nouveau Dictionnaire Étymologique et Historique* (Paris 1964), s. v. *campagne*.

154. O. BLOCH-W. v. WARTBURG, *Dictionnaire étymologique de la langue française* (Paris³ 1960), s. v. *campagne*; cf. també K. GEBHARDT, *Das okzitanische Lehnwort im Französischen* (Frankfurt-Bern 1974), 326.

155. Cal suprimir la citació de Febrer adduïda pel DCVB, car el mot és una lectura equivocada de *conpanya* (cf. DANTE ALIGHIERI, *Divina Comèdia*, versió catalana d'Andreu Febrer, ed. d'A. M. GALLINA, I (Barcelona 1974), 148-149).

156. «lo trobà illès en mitg de molta *carbonilla* morta» (ESTRUGÓS, 97).

157. «*llauseta*, alauda sine crista» (BARRERE, 40). «*Llauseta blanca*, alauda alba, sine crista» (*ibid.*).

on es diu *alosa* o *losa*) (cf. ALPO 28). Occ. ant. *alausea*, *alaudeta* (RAYMOND, s. v. *alauza*); occ. mod. *alauza*, *alausea*, *lauseteta* (ALIBERT, s. v. *alauza*), *lausea* (ALPO 28). El tret occità resideix en el manteniment del diftong *-au-* i en la varietat diminutiva del mot (fora del rossellonès, només tenim derivats d'ALAUDA en català).

mainatge 'nen, infant'. Documentació: 1698.¹⁵⁸ Viu en rossellonès (DCVB, s. v.), al costat de sinònims com *nin*, *pallago*, etc. (ALPO 75 i 263). Occ. mod. *mainatge* (ALIBERT, s. v.).

mes 'però'. Documentació: 1644,¹⁵⁹ 1730.¹⁶⁰ Aquesta conjunció és avui normal en tot el rossellonès, on és desconegut *però*,¹⁶¹ tot i que fou conegut a l'Edat Mitjana.¹⁶² La substitució de *però* per *mes* en rossellonès no pogué realitzar-se de manera ràpida, atesa l'àrea àmplia d'extensió de *mes* i el caràcter gramatical d'aquesta unitat lèxica. El fet de documentar-lo en 1644 sembla que ens ha de fer descartar la influència francesa, aleshores inexistent, tot i que, més tard, hauria pogut aquesta (fr. *mais*) consolidar el canvi que podria estar, en principi, en relació amb l'occità, però cal reconèixer que necessitem més exemples.¹⁶³ Occ. ant. *mas*, *mais*, *mai* (RAYNOUARD, LEVY); occ. mod. *mès*, *mai*, *mais*, *mas*, *mos* (ALIBERT, s. v. *mai*).

158. «Un petit llansol tela de *mainatge* usat» (Nyer, 381); dues citacions més al mateix document (pp. 378 i 379).

159. «*mes* caent en la terra / lo negre corp en ella fa la guerra» (CÒNPTER), «*mes* sobre est adversari / llança Maria lo sant escapulari» (*ibid.*).

160. «y a dos horas an tret lo dit Reverend Francisco Miró viu, *mes* molt mal acomodat» (*Ceret*, 151-152).

161. Grans escriptors rossellonesos, com Josep S. Pons, se serveixen exclusivament de *mes*.

162. «*Per ho*, si jo pogés parlar ab vós» (doc. a. 1390, RLR, VI, 373).

163. Reconec que algun escriptor de la Renaixença (Verdaguer, per exemple) i possiblement del Barroc han usat aquesta variant *mes* 'però'; la diferència respecte als escriptors rossellonesos és que al darrere d'aquests batega un ús popular, ço que no ocorre en els anteriors.

morelló 'classe d'herba, *Stellaria media*'. Documentació: 1641,¹⁶⁴ 1861.¹⁶⁵ Occ. mod. *morrelon*, *morron* '*Stellaria media* i altres espècies d'herbes' (ALIBERT, s. v.).

pigra 'juia, ocell *Vanellus cristatus*'. Documentació: 1745.¹⁶⁶ Conegut també a la Garrotxa (DCVB, s. v. *pigre*). Occ. mod. *pi-gra* «penduline (oiseau)» (ALIBERT, s. v.).

16. CONTINUÏTAT D'ÀREA LINGÜÍSTICA I MANLLEUS MUTUS ENTRE OCCITÀ I CATALÀ; INTENT DE PRECISIONS CRONOLÒGIQUES

Hom pot veure (§ 4) com alguns mots coincidents amb l'occità poden formar part d'una continuïtat d'àrea lingüística. La documentació antiga en terres cispirinenques i l'actual distribució geogràfica seran criteris a tenir en compte. Són els casos d'*emina*,¹⁶⁷ *vibera* 'riu', *rega* 'solc', *desc*, -a, etc.

Altres vegades es tracta d'una comunitat de trets compartida per l'occità i la parcel·la septentrional del català, o a l'inrevès, pel català i la faixa llenguadociana adjacent a aquest, com a resultat de les relacions mantingudes, des del segle VIII, entre les dues àrees. Quant a certs trets compartits, podem establir una cronologia aproximativa. Per exemple, el tancament de *ó > ú* (*sabó > sabú*, etc.) es va complir el segle XIV en occità¹⁶⁸ i no gaire més tard en rossellonès, malgrat que els testimonis gràfics pertanyin al

164. «y totas generacions de erbas, ço és *morallós*, cardons...» (PASQUAL, 343).

165. «*Morallons* o *murallús*. *Stellaria media*» (LL. COMPANYYÓ, *Histoire Naturelle du département des Pyrénées Orientales*, II (Perpignan 1864), 124).

166. BARRERE, 72.

167. Però la variant *eimina* sembla pròpia especialment de les terres septentrionals.

168. ANGLADE, 77.

segle XVII¹⁶⁹ o potser al segle XVI,¹⁷⁰ car és ben conegut el retard de la grafia respecte al canvi fonètic.

Cal tenir en compte que ens podem trobar també amb qualche tret comú només al rossellonès i al llenguadocià contigu (menys el Narbonès). Aquest és el cas d'*aibre* 'arbre', que no és l'únic significat propi de l'occità; es coneix també *arbre* i *albre*. Des del punt de vista fonètic és tan aberrant en occità com en català, on el fenomen *r* + consonant sonora > *i* + consonant no és desacostumat, com ho provenen els casos esporàdics d'*aimari* (Vall d'Aneu) i *veimar* (Empordà).¹⁷¹

Però no cal pensar que sempre es tracti d'una baixada de trets occitans cap al català. El fenomen invers també es dona. Així, la palatalització de la L- inicial llatina,¹⁷² normal en català i estesa a

169. *mussa* (1627), *bulsa* 'bossa', *gus* 'gos' (1639), *socurro* (< cast. *socorro*) 'socors', *supes* 'sopes', *un furch de alls* 'un forc d'all's', *un parell de pullas* 'un parell de polles', *gussos* 'gossos', *funch servit* 'fonc servit' *un durch de oli* 'un dorc d'oli' (1641) (PASQUAL), *mussos* 'mossos' (1685) (LACVIVIER), *plums* 'ploms', *una cússera* 'una cócera', *una buta* 'una bóta', *seguna* 'segona', *durcas* 'dorques' (1698, Nyer); amb ultracorreccions força indicatives com és ara *arcabossos* 'arcabussos' (1613) (LACVIVIER), *llegoms* 'llegums' (1641) (PASQUAL) (el de *octobre* és un cas diferent, cf. § 17).

170. «*Tumba sancta*» o «*sancta Tumba*» 'tomba' presenta disset ocurrències a LLOT (podria constituir un cultisme o un castellanisme). Aquests textos: «*y arroxen-lo* [el trepó] ab vi blanch» (= 'arruixen-lo'), «*la matèria conjoincta*» (= 'conjunta'), «*Gasconya*» (= 'Gascunya'), d'A. GIRAUD, *Utilíssim, prompte y fácil remey e memorial per a preservar-se y curar de la peste* (Perpinyà 1587), 57, 65 i 29v, manquen de valor inequívoc perquè l'autor era occità. D'altra banda, *umbra* 'ombra', *uncle* 'oncle' i *unda* 'onda' ja apareixen el segle XIII (*Vides*, I, 168 i 169), potser amb un tancament de la *o* ajudat per la nasal travant.

171. DCVB, s. v. *aimari* i *veremar* respectivament. Quant a *peirer* 'paleta', sabem que en occità el grup -TR- dona -ir- (VITRU > *veire*, etc.), però, encara que en català el tractament normal és el pas a -r- o -dr- (PATRE > *pare*, PATRI-NU > *padri*), no hem d'oblidar que una tercera evolució ha restat petrificada en la toponímia, sense que sigui suspecta d'occitanisme (*La Peira*, *Sopeira*, *Peiresblanques*, *El Peiró*, etc.). Una tendència del català preliterari, doncs, podia haver quallat al Nord, en certs casos, pel contacte occità (cf. *veire*, sufix -aire, etcètera).

172. I de la -LL- intervocàlica (*gallina*, etc.). Cf. *cavalla* 'egua' (mapa número 4).

parlars lleguadocians veïns, com es veu en mots com *llebre* (ALPO 322), *llevar-se* 'aixecar-se' (ALPO 315), etc. (cf. *belleu* < BENE LEVE, mapa núm. 1). Segons Coromines,¹⁷³ tenim indicis d'aquesta palatalització, en terres rosselloneses, ja el segle IX.

Aquest moviment del lèxic cap al Nord o cap al Sud, d'un domini a l'altre, pot estudiar-se a través de dades comparatives d'ambdues llengües i de la documentació. Vegem, en primer lloc, tres mots que han baixat de terres occitanes: *dorc*, *rovill*, *cavalla*.

Dorca i *dorc* (pron. [dúrke, dúrk]) 'gerra per a oli, vi, etc.' són mots actualment rossellonesos (*dorca* arriba al Ripollès),¹⁷⁴ coneguts en català des del segle XIV¹⁷⁵ així com en occità antic (RAYNOUARD). Si l'occ. *dorca* deriva del llatí ORCA 'bóta', contaminat pel parònim *dorna* 'gerra per a tenir oli', segons Meyer-Lübke,¹⁷⁶ atès que no es troba aquest en el sistema lèxic del català (ni antic ni modern), caldrà concloure que *dorca* procedeix de l'occità, sempre que aquella interpretació sigui correcta.

El cas de *rovill* 'òxid, rovell' sembla més clar que l'anterior. El mot llatí RUBĪCULUM ha donat, en català general, *rovell* per designar tant l'òxid com el 'vermell de l'ou'. En rossellonès, però, el primer significat és assumit per la variant *rovill* o *roïll*. En principi, és estrany que a un domini lingüístic un mateix mot conegui dos derivats populars: *rovell/rovill*. Si tenim en compte que *roïll* es troba en rossellonès antic,¹⁷⁷ mentre que en occità antic apareix

173. J. COROMINES, *Entre dos llenguatges*, I (Barcelona 1976), 73 i 82.

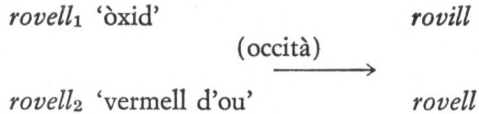
174. DCVB, s. v.

175. La documentació antiga de *dorc* del DCVB és dels anys 1380, 1415, 1460 i segle XVII; i afegeixo aquests altres textos rossellonesos: «e l'oli [no posa] en *dorch* ho en semblant vixel. Et si els ditz homes posaven blat en sach ho oli en *dorch*...» (a. 1310-1360, RLR, X, 247); «26 reals lo *dorch*» (a. 1631, PASQUAL, 218), «un *durch* de oli» (a. 1641, *ibid.*, 349). La documentació antiga de *dorca* al DCVB és del segle XVI (*Thesaurus puerilis*, d'O. Pou); la completo amb aquests altres textos: «dos *durcas* de aram usadas» (a. 1698, Nyer, 348), «Un banch de fusta per posar los garrafons y las *durcas*» (a. 1698, Nyer, 350).

176. REW 6087.

177. *Vides*, I, 190.

*roill*¹⁷⁸ (mod. *rovilh*),¹⁷⁹ una conclusió clara s'imposa: l'adstrat occità va fer davallar, després del segle XIII, la variant amb *i*, desfent la polisèmia primitiva de *rovell*:¹⁸⁰

Un darrer cas d'expansió tardana d'un significat occità. Els derivats del llatí *EQUA* a la Gallo-romània van tenir vida infortunada.¹⁸¹ Al Nord, el medieval *ive* va esser substituït per *jument* 'bístia de càrrega' i al Migdia, *ega*, per l'italianisme *cavalla* a través de l'exportació de bestiar cavallí.¹⁸² Aquesta forma, adaptada sota les variants *cavala*, *cavalo*, en occità, esdevingué *cavalla* a les comarques contigües amb el català, per pressió del masculí, aleshores usat, *cavall*¹⁸³ (enfront de la resta de l'occ. *caval*), i així degué passar igualment en el català rossellonès on el nom genuí (*ega*, *euga*) deixà constància de la seva vitalitat des del segle XIII fins, almenys, als segles XVI i XVII,¹⁸⁴ amb àrees residuals a les Cerdanyes i localitats del Vallespir i Sud del Rosselló.¹⁸⁵ La freqüentació de

178. Així com els derivats *roillós*, *roilbar*, i la variant *rozilh* (RAYNOUARD, LEVY, s. v. *rovilh*).

179. ALIBERT, s. v.

180. Deixo de costat un altre significat de *rovell* 'Uredo rubigo-vera, bolet microscòpic paràsit dels cereals' que, en rossellonès, és *rovill* (cf. COMPANYÓ, *Histoire Naturelle du département des Pyrénées Orientales*, II (Perpignan 1864), 909).

181. A. DAUZAT, *La géographie linguistique* (Paris 1948), 34-38.

182. G. ROHLFS, *Diferenciación léxica de las lenguas románicas* (Madrid 1960), 126-128.

183. La forma actual, *txabal*, és un gallicisme car aquesta no és zona de CA- > tx- (cf. P. BEC, *La langue occitane* (Paris 1967), mapa de p. 40).

184. Vet ací alguns textos rossellonesos d'aquests segles: «una *eugua* ab son pollí, de argent» (a. 1561, LACVIVIER, RC, V, n. 3, p. 72); «vaques, *egues*, cabres» (a. 1586, COMTE, 17); «prou bastant per a fer morir a la jument o *egua* de Pantagruel» (GIRAULD, *op. cit.*, 56v); «anava a cavall ab una *eugua*» (a. 1644, ESTRUGÓS, 114v).

185. ALPO 134.

les fires occitanes per catalans del Nord podria explicar l'eixamplament de l'occitanisme *cavalla* a costa d'*egua*¹⁸⁶ (cf. mapa núm. 4).

Però també hi ha isoglosses de signe diguem-ne català, que munten cap al Nord. Ja hem vist que la palatalització de la L- posseeïa fondes arrels en els temps. Vegem ara una mostra lexical. La *cosconilla* és una planta (*Picridium vulgare*) de les que menjava el notari Pasqual, de Perpinyà,¹⁸⁷ els anys de fam i estretors que desolaren el Rosselló. Sembla ésser una metàtesi de *coscollina* (variant usada a València i Tortosa), mot format a partir de *coscoll*,¹⁸⁸ i es troba també en occità (*cosconilba*, *coscorilba*) (ALIBERT, s. v.). Si tenim en compte que hi ha prou indicis per a considerar CUSCULIU com a mot llatí especialment hispànic (DCEC, s. v. *coscojo*), que *coscoll* té una gran riquesa derivativa en català (*coscolla*, *-ada*, *-ar*, *-enc*, *-ós*, *-ola*, *-osa*), que designa una espècie vegetal, que pot ésser, precisament al Rosselló, una umbel·lífera que es menja com enciam i que *cosconilla* es documenta el segle XVII, mentre que en occità manquen un ventall derivatiu de *coscoll*, el seu significat d'espècie botànica i la documentació antiga de *cosconilla*, sembla que és versemblant d'admetre la procedència catalana del mot en occità.

17. OCCITANISMES O FRANCESISMES?

Atesa la gran afinitat lingüística de les llengües gallo-romàniques, sovint resulta difícil d'escatir si un mot rossellonès arribat

186. Un fenomen semblant pot haver-se donat en *canell* i *punyet* 'monyeca'.

187. «morallós, cardons, *cosconillas*» (PASQUAL, 343). Una mostra de la fam que passaven aleshores a Perpinyà: «Vuy al primer de novembre 1641, die de tots los Sancts, per no tenir que sopar, tingui sopar de unas pochass de supes scaldades y de una cabessa de all, y en lo mitg die, Nostre Senyor fonch servit que un pobre home me envia tres cebas y de la una de ellas ne avem dinat quatre persones. Tot sia al servey de Nostre Senyor, no sé què farem de assí en evant. — Vuy al die dels Morts, no si talla carn ninguna si no és rossins, burros y cans. De tot Nostre Senyor se-n servescha, no descuoydant-me de las senyoras ratas» (PASQUAL, 350-351).

188. DCVB, s« v.

de més enllà de les Corberes és deutor a l'àrea occitana o a la francesa, especialment a ulls sincrònics, quan ens manca la corresponent documentació a la parcel·la catalana. Així ocorre amb mots com *acier* 'acer', (*pescar a la linya* '(pescar amb) canya', *tapatge* 'soroll', que poden explicar-se tant a través del francès com de l'ocità. Potser a causa d'aquesta dificultat algun investigador, com A. Griera, a l'hora d'estudiar els elements del capcinès vinguts del Nord, va posar en el mateix sac, indiferenciats, occitanismes i francesismes: *breny* 'segó' i *sansuga* 'sangonera', per exemple, figuren al costat de *placard* 'guarda-robes'; també hi són abocats arcaïsmes catalans, com *aper* 'arada' i *pots* 'llavis'¹⁸⁹ (cf. § 18).

És remarcable, tanmateix, el fet que, en molts casos, a partir de la pura semblança formal, hom s'hagi inclinat preferentment pel francesisme, quan per les mateixes raons s'hauria pogut proposar l'occitanisme. L'explicació pot ésser el millor coneixement del francès, el seu prestigi o la manca — quan es feien aquestes propostes — de bones compilacions lèxiques de l'ocità. Em fixaré, d'entrada, en dues mostres: *octobre* 'octubre' i *espinards* 'espinacs'.

Respecte a *octobre*, deia Fouché: «le roussillonnais moderne [uttóbrę] est emprunté au français».¹⁹⁰ Des de l'Edat Mitjana alternava amb *octubre*, però aquella variant predomina aviat i avui és la forma exclusiva del parlar col·loquial; la tenim atestada freqüentment els segles XV i XVII,¹⁹¹ abans de la influència francesa. Si en

189. BDC, III (1915), 115-136.

190. P. FOUCHÉ, *Phonétique historique du roussillonnais* (Toulouse-Paris 1924), 52.

191. «Al darrer dia d'*ottobre* aní a Perpenyà per comprar XVIII canes de fulla» (a. 1441, LACVIVIER, RC, n. 25, p. 11); «a XXII d'*ottobre*, doné al Senyor en Bosch ... sinch liures» (*ibid.*); «fins a 8 de *octobre*» (a. 1637, PASQUAL, 245); «al primer de *octobre*» (a. 1639, PASQUAL, 278); «vuy que comptam als 6 de *octobre* de 1641» (PASQUAL, 349; i dues citacions més del mateix any); «27 de *octobre* 1642» (PASQUAL, 346).

occità s'usa *octòbre* ja en la llengua antiga,¹⁹² crec que s'imposa relacionar amb aquesta la forma rossellonesa.¹⁹³

Espinards ha estat també relacionat amb el fr. *épinard* (DCVB, s. v. *espinac*). D'entrada no cal perdre de vista que és un mot usat en plural normalment, pronunciat en rossellonès [ɛspinárs], resultat de la reducció triconsonàntica del ross. ant. *espinarcs*¹⁹⁴ (segle XIV), coincident amb l'occità ant. i mod. *espinarcs*,¹⁹⁵ aliè per tant al francès per la cronologia de l'atestació; aquest, en tot cas, hauria contribuït amb la seva semblança formal (*épinards*) a donar-li estabilitat.¹⁹⁶

Heus ací alguns mots rossellonesos que han estat entroncats amb el francès quan en realitat tenen més a veure amb l'occità, com en els dos exemples anteriorment adduïts:

rossellonès	francès	occità
<i>blond</i> 'ros'	blond (DCVB) ¹⁹⁷	blond
<i>citronella</i> 'tarongina'	citronnelle (DCVB)	citronela
<i>estamar</i> 'estanyar'	étamer (DCVB)	estamar
<i>estufar</i> 'ofegar-se'	étouffer (DCVB)	estofar
<i>fagot</i> 'feix'	fagot ¹⁹⁸ (DCVB)	fagot
<i>mostarda</i> 'mostassa'	moutarde ¹⁹⁹	mostarda

192. Cf. RAYNOUARD, s. v., i LEVY, s. v. *ochoire*. Igualment en occ. mod. (ALIBERT, s. v.).

193. Un cas paral·lel és el de les persones rizotòniques del verb *jogar* 'jugar': *jògui*, *jògues*, etc., en comptes de 'jugui' (= 'jugo'), 'jugues', etc. (cf. GRANDÓ, 194); aquelles coincideixen amb l'occità *jogar* (ALIBERT, s. v. *jòc*).

194. Documentació de 1311 (DCVB, s. v. *espinac*).

195. Cf. RAYNOUARD, ALIBERT.

196. *Espinart* és la forma registrada per L. COMPANYÓ, *Histoire Naturelle du département des Pyrénées Orientales*, II (Perpignan 1864), 560. De fet, *épinards* és un occitanisme del francès (K. GEBHARDT, *Das okzitanische Lehn- gut im Französischen*, 348).

197. El DCVB, s. v., no recull la forma popular, col·loquial, sinó la literària, amb una citació del poeta Màrius Torres.

198. En francès és considerat occitanisme, present ja el segle XII-XIII (GEBHARDT, *op. cit.*, 353).

199. El DCVB (s. v. *mostalla*) l'esmenta com a variant amb canvi de sufix i la compara amb el fr. *moutarde*.

sè 'sina'	sein (DCVB)	sen
tamborell 'carro de trabuc'	tombereau? (DCVB)	tamborel, tombarèl

La documentació catalana septentrional i l'occitana diran la darrera paraula sobre la filiació d'aquests mots,²⁰⁰ però crec que aquesta serà de signe totalment occità.

En alguns casos trobem clarament els dos estrats, l'occità i el francès. Al mapa núm. 5, basat en l'ALPO 341, es pot veure, al costat de l'autòcton *mànec*, la variant d'encuy occità *margue* (cf., per al tractament fonètic, *morgue* 'monjo', *canorgue* 'canonge'), probablement antic, estès per zones permeables als occitanismes (Capcir, Conflent). *Manxe*, en canvi, estès per part de la plana del Rosselló, amb alguna petita àrea eruptiva, és lògicament imputable al francès.

Altres vegades, un detall fonètic resulta molt aclaridor, però la procedència dels textos medievals pot desviar la interpretació, no cap a forces externes, sinó vers la pròpia evolució dins el marc català. Per exemple, el fet de trobar *fanga* 'fang' actualment al Capcir i al Conflent podria fer dubtar entre el fr. *fange* i l'occ. *fanga*; atès, però, que hi ha tant contigüitat geogràfica com coincidència fonètica (*g* velar) amb l'occità, hom s'inclinaria cap a l'occitanisme. La documentació antiga procedent de zones no rosselloneses (cf. § 18) ens obliga, tanmateix, a ésser prudents i admetre el caràcter d'arcaisme de *fanga*, amb més estabilitat actualment en català septentrional per l'adstrat occità (cf. ALPO 97).

200. D'alguns mots ja tenim dades segures, com de *sè* (*Vides*, 193). D'altres, com *escultat* 'esculpit' (doc. a. 1561, LACVIVIER, 74), no registrat enlloc, cal anticipar — per la seva datació — que no té res a veure amb el francès (*sculpter*), sinó amb l'occità (*escultar*, ap. ALIBERT, s. v.); igualment pot haver passat amb *pata* 'pota'.

18. ARCAISMES I ADSTRAT OCCITÀ

Així com l'adstrat occità és la porta d'entrada d'elements lingüístics d'aquell domini, la ubicació marginal, lateral del rossellonès respecte del català, ensems amb l'ulterior isolament polític des del segle XVII, explica la profusió d'arcaismes, és a dir, de mots o significats de mots vius en rossellonès des dels segles de constitució de la llengua, però caducs o ignorats a la resta (o la major part) del domini.

Des del punt de vista de la seva extensió, podem fer els següents grups d'arcaismes:

a) els exclusius del rossellonès, que són reduïts: *llestar* 'escollir', *ulular* 'udolar';²⁰¹ *trefugir* sembla un occitanisme (cf. nota 21). Alguns continuen cap al català nord-occidental: *enclutge*, *pols* masc. (§ 13);

b) els que enllacen amb una altra zona isolada com les Balears: *ca* 'gos', *cercar* 'buscar', *morro* 'llavi';

c) els que, fent una gran gambada, reapareixen al País Valencià: *eix* 'fusell (del carro)', *eixir* 'sortir', *oir* 'sentir', *traucar* 'foradar',²⁰² *morro* 'llavi'.

Però el que m'interessa aquí de remarcar és el nombre no gens menyspreable de mots d'afinitat occitana, més o menys generals a l'Edat Mitjana en català, però que avui es troben ancorats al triangle rossellonès; l'escalfor occitana pot haver contribuït a mantenir frescos, ufanosos, aquests arcaismes. Vegem-ne uns quants:

ajustar 'afegir'. Cat. ant.: Llull, *Ordinacions Palatines*, doc. 1352 (DCVB, s. v.). Cat. septentrional: doc. 1597,²⁰³ Estrugós

201. ALPO 288. Recollit a Torderes, Llauro, Tellet, Oms, Vivers, Ceret, Montalbà. Es tractarà, doncs, aquí, d'un mot popular. El DCVB el recull només com a literari.

202. Cf. la planta *traucaperols* 'Rhamnus' (COMPANYÓ, *Histoire Naturelle du département des Pyrénées Orientales*, II, 160).

203. «Per so se-*ls ajusta* del salari que se-*ls donava*» (LACVIVIER, RC, V, 105).

(1644),²⁰⁴ Marès (1666),²⁰⁵ Rexach (1749);²⁰⁶ GRANDÓ. Occ. ant. *ajostar*, *ajustar* (RAYNOUARD, s. v. *josta*), occ. mod. *ajustar* (ALIBERT).

cintar 'cenyir'. Cat. ant.: Sant Vicent Ferrer.²⁰⁷ Ross.: DCVB, s. v.; GRANDÓ, 185. Occ. *cintar* (ALIBERT, s. v. *cinta*).

clavellar 'clavar'. Cat. ant.: Llull, *Libre de Contemplació* (ap. DCVB, s. v.), *Speculum al foder (enclavellar)*.²⁰⁸ Ross.: àrea perifèrica del Conflent i punts isolats de la Cerdanya i el Rosselló (ALPO 150);²⁰⁹ en canvi, no hi ha supervivents de *clavell* 'clau' (cf. ALPO 149). Occ. ant. *clavelar* (RAYNOUARD, s. v. *clau*), occ. mod. *clavelar* (ALPO 150).

estela 'estel, estrella'. Cat. ant.: Llull, Muntaner, Sant Vicent Ferrer, etc. (ap. DCVB). En català septentrional s'hi observa una continuïtat fins als nostres dies (algun dels exemples té valor metafòric): doc. 1420,²¹⁰ doc. 1561,²¹¹ Pujades (1604-1607),²¹² Còmp-

204. «Per ço diu lo Ecclesiàstich, capít. 24, *vaig anar per las onas del mar*, que la pena del Purgatori se diu ona perquè és transitòria, però *s. i ajusta del mar* [text llatí: *additur maris*] perquè és amarga en gran manera» (ESTRUGÓS, 139v); «parlà las semblants paraulas, ni levant ni *ajustant*» (Íd., 158).

205. «Y perquè ningú repare en creurer-ho, *ajusta* que en temps del Emperador Constantino fonch portat viu en Alexandria un home Sàtiro» (MARÈS, *Història y miracles de la Sagrada Imatge de Nostra Senyora de Núria*, p. 55, ed. Vic, 1756).

206. «Añadir - *ajustar*» (B. REXACH, *Instruccions per la ensenyança dels minyons*, edició de l'Associació Protectora de l'Ensenyança (Barcelona 1923), 321).

207. Ap. GRET SCHIB, *Vocabulari de Sant Vicent Ferrer* (Barcelona 1977), 46 i 57. El DCVB no porta documentació antiga.

208. Ed. de TERESA VICENS (Barcelona-Palma de Mallorca 1978), 54.

209. El DCVB, s. v., el registra només com *antic*.

210. «una casula ... brochada d'esteles d'or» (LACVIVIER, RC, III, 155).

211. «ab unes *steletes* daurades» (LACVIVIER, RC, V, 73).

212. «dos cometes o *steles* més resplandents que totes les altres. Tant calreiant cascuna de ellas com *la stela del alba*» (a. 1604, PUJADES, *Dietari*, I, 379); «les *esteles* del Carro fent punta vers les Cabrelles» (a. 1605, PUJADES, *Dietari*, I, 403).

ter (1644),²¹³ Marès (1666),²¹⁴ Guilla (1695),²¹⁵ doc. 1730,²¹⁶ Josep Sebastià Pons.²¹⁷ Per a l'àrea actual, cf. ALDC Q 639. Occ. ant. *estela* (RAYNOUARD, s. v., LEVY), occ. mod. *id.* (ALIBERT, s. v.). *fang* 'fang'. Cat. ant.: *Crònica de Pere III*; F. Farrera, *Flos de les Medicines* (ap. DCVB, s. v.); Ça Font (1459).²¹⁸ Ross.: Capcir i part del Conflent (ALPO 97). Occ. ant. i mod. *fang* (ALIBERT, LEVY) (cf. § 17).

filat 'xarxa (de pescar)'. Cat. ant.: *Gènesi de Scriptura de Serra, Constitucions de Catalunya* (1702) (ap. DCVB, s. v.), Sant Vicent Ferrer.²¹⁹ Ross.: Estrugós (1644).²²⁰ Per a l'àrea actual, cf. ALDC Q 1740. Occ. *filat*.

oliu 'olivera'. Cat. ant.: Febrer, Alegre (ap. DCVB, s. v.), doc. mallorquí 1419.²²¹ Per a l'àrea actual, cf. ALDC Q 967. Occ. ant. i mod. *oliu* (ALIBERT, LEVY).

sus, su, sus de 'sobre' (preposició). Cat. ant.: J. Roig, etc. (DCVB, s. v.). Per a l'àrea actual, cf. ALPO 504, 505. Occ. ant. i mod. *sus* (ALIBERT, LEVY).

verm 'cuc'. Cat. ant.: Llull, Febrer, Marsili, P. Martínez, A. Canals, A. March, Cauliach (ap. DCVB, s. v.). Cat. septentrional:

213. «la *estela* matinal» (CÒNPTER).

214. «lo manto adornat de algunas *estelas* negras pintadas» (MARÈS, *op. cit.*, 86); «corona de plata ab dotze *estelas*» (*ibid.*, 128).

215. «la plateada lluna, Reyna de les *estelas*» (GUILLA, 9); «sol, lluna y *estelas*» (*ibid.*, 19); «essent Vós més pura que las *estelas*» (*ibid.*, 200); «tota sembrada de brillants *estelas*» (*ibid.*, 212).

216. «essent dins los vidres tots censers y censer lo mateix varicle o sol, accepto alguna *estela* torcida» (*Ceret*, 152).

217. «tot remirant al cim del cel suspesa / l'*estela* encesa» (*Canta perdiu i altres poemes* (Barcelona 1960), 30).

218. «ab pluja e ab abundància de moltes *fangues*» (J. ÇA FONT, *Dietari de la Diputació del General de Catalunya, 1454-1472*, ed. de MARINA MITJÀ (Barcelona 1950), 66).

219. Ap. G. SCHIB, *Vocabulari de Sant Vicent Ferrer*, 76.

220. «los pescadors de aquell riu auian perduts los *filats*» (ESTRUGÓS, 106v).

221. JOAN MIRALLES I MONSERRAT, *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV (1357-1360)*. Introducció, transcripció i estudi lingüístic, tesi doctoral Universitat de Barcelona, 1978, p. 578.

M. Agustí (1617), ap. DCVB. L'àrea actual de *verm* és reduïda (cf. ALPO 539), però els seus derivats testimonien una extensió anterior més gran per tot el rossellonès (mosca *vermenera* 'mosca vi-rонера')²²² i pel català septentrional de transició (*vermar* 'corcar' és usat a l'Alt Empordà i la Garrotxa).²²³ Occ. ant. *verm*, *verme* (ANGLADE, 184; LEVY), occ. mod. *vèrm* (ALIBERT, s. v.).

La llista es podria acreïxer amb casos com *cambra* 'habitació', *quelcom* 'alguna cosa', *iré*, *iria*, futur i condicional d'*anar*, *curat* 'encarregat d'una parròquia', etc., a més d'alguns ja esmentats (*Pentacosta*, *enclutge*, *pols fem.*, *emina*, *ei-*, *ribera*, *fanga* 'fang', *desesset*, *desevuit*, *desenou*, *aper*, *pots*).

Un fet que no s'ha d'oblidar a l'hora d'estudiar els arcaïsmes és el fenomen de la sinonímia. No podem treballar, per interpretar les modificacions d'àrees lexicals, amb caselles monovalents que a un significat atribueix un significat *x* a la fase 1 i un altre significat *y* a la fase 2. Cal reconèixer la realitat de la sinonímia a totes les èpoques de la història de la llengua.²²⁴ Així, els sinònims que trobem avui en un dialecte (per exemple, *ca* i *gos* que conviuen en alguns parlars rossellonesos),²²⁵ s'han donat també en els dialectes antics, segons es desprèn dels documents; la dinàmica lingüística fa que, per raons especials, una comunitat dialectal es decideixi per un dels significants afectats per la sinonímia (a la major part del rossellonès s'ha imposat *ca*). Semblantment, el rossellonès antic usava tant *bugada* com *ruscada*;²²⁶ al llarg dels segles els seus parlants es van decantar del primer mot, *bugada*, que és l'únic que avui s'usa en rossellonès (i això malgrat trobar-se *ruscada* a l'em-

222. ALDC Q 1538.

223. DCVB, s. v.

224. Uso *sinonímia* en el sentit més lat del mot, comprenent coexistència de mots, sigui en qualitat de variants lliures, sigui diferenciats per un o altre matís.

225. Encara que no resti reflectit a ALPO 138, tenim dades de l'ALDC sobre l'existència d'aquests (i d'altres) sinònims a localitats rosselloneses, a vegades amb matisacions semàntiques.

226. Vegeu, per comprovació, aquest text: «en fer *bugades* o *ruscades* per la roba del dit s'ital» (a. 1452, LACVIVIER, RC, V, 31).

para del seu congènere occità).²²⁷ Probablement són casos paral·lels els següents: *sarda* i *sardina*, *bacallar* i *juliana* (o *merlussa*), *granera* i *escombra*,²²⁸ etc. Atenció, doncs, a un perill, el d'interpretar l'actual distribució d'àrees de certs significants com a casos de diferenciació antiga: no prendre per variants diatòpiques el que han estat simples variants diastràtiques o polimòrfiques.

La primitiva convivència de formes ens aclareix la modificació que han sofert alguns mots. L'«estalzi» coneix, en rossellonès, les variants *estatgi* i *estutgi*, procedents sens dubte del llatí *STILLICIDIUM*, però amb una evolució pertorbada, pel que fa a la *tg* i a la *u*, per una homonimització amb el seu sinònim *sutja* (o *suja*),²²⁹ viu actualment a algunes àrees també septentrionals.²³⁰

Sovint resten romanalles de l'antic sinònim: així *sauma* 'some-ra' va rebre la competència del castellanisme *burra*²³¹ (des del segle XVII), que anà passant a primera fila per arraconar *sauma* a un sentit translàtic d'insult. En lloc de limitar-nos a esmentar els arcaïsmes, caldrà, sempre que sigui possible, seguir llur procés de decandiment i restricció d'ús; l'estudi d'un arcaïsmes és la història d'una retirada jalonada de metàfores, metonímies, locucions, refranys o petrificacions toponímiques, la realització de la qual té lloc amb cronologia no pas sincronitzada, sinó diferent segons les zones dialectals.

19. PETIT ASSAIG D'ESTADÍSTIQUES

Després de tot el que precedeix sembla que resta justificada la «impregnació occitana» del rossellonès a la qual alludia al principi

227. ALPO 313.

228. A propòsit d'aquesta darrera parella, un doc. del segle XIII (1257-1300) és ilustratiu: «Sàrries, la dotzena 1 d.; graneres, la XII^a 1 d.»; però una còpia del segle XVI ja ha substituït aquest mot per *sombres*, que és l'actual (RLR, V, 315).

229. A l'esporàdic *estutge*, la pressió de *sutja* ha estat més forta (ALPO 503).

230. ALPO 503.

231. J. VINY, *Estudis de geolingüística catalana*, 170-172.

d'aquesta ponència. Per conferir a la meua afirmació el valor de les xifres, he preparat unes breus estadístiques.

La primera es basa en setanta mots corresponents a les lletres G i F, escollides a l'atzar, del *Vocabulari rossellonès*, de Carles Grandó (pp. 190-193). Es tracta, en principi, de mots diferencials d'aquest dialecte respecte de la resta del català. No ha d'estranyar, doncs, que les xifres siguin altes. El resultat és:

Occitanismes	47,10 %
Rossellonismes	52,85 %

Entre els probables occitanismes (on pot amagar-se algun arcaisme), figuren: *fa!* 'vatua!', *fargat* 'vestit de qualsevol manera', *fasti* 'fàstic', *filata* 'pal que porta banderes per les festes', *filbastar* 'embastar', *fosseró* 'abegot, abelló' (*sic*), *galipandàs* 'home alt, garra-llarg', *gamat* 'tarat', *ganyidar* 'grinyolar', *de garripautes* 'de quatre grapes', *fregador* 'fregall', etc.

Entre els rossellonismes (que a voltes reapareixen a alguna altra zona del domini), esmentem: *fena* 'feina', *filerella* 'filera', *flas-co*, *-a* 'imbecil', *flecó* 'panet', *forniyigar* 'furgar', *forroll* 'forrellat', *franquet* 'cranc', *frigo* (o *frigoleta*) 'farigola', *frixa* 'freixura', *gaio* 'guerxo', *gamarro* 'gandul', *guiny* 'estelleta, punxa', etc.²³²

He fet després una segona prova amb el vocabulari relatiu al cos humà, malalties i defectes, etc. (total: 185 mots), recollit a Joc (Conflent) (any 1971).²³³ Els percentatges són evidentment més baixos, car es tracta de les unitats d'un camp semàntic (i no d'uns mots seleccionats com a característics, com era el cas de la mostra anterior), però guarden una certa proporcionalitat:

Mots generals	71,13 %
Mots rossellonesos	15,67 %
Mots occitans	9,18 %
Mots francesos	3,78 %

232. Voldria insistir en la provisionalitat de les dades i en el seu caràcter merament indicatiu. Sorgeixen a cada passa problemes concrets d'agrupament. Per exemple, *givent* 'julivert', que coneix aquesta variant a una petita zona de l'occità, ha d'esser encabit dins els occitanismes o dins els rossellonismes?

233. Enquesta per a l'ALDC.

La mateixa experiència aplicada al vocabulari bàsic faria augmentar els components francesos referits a la civilització moderna (indústria, tècnica, refinament de vida, etc.), l'administració, etc., i expressats a través de la llengua de l'escola i dels mitjans d'informació, és a dir, el francès (*forxeta* 'forquilla', *servieta* 'tovalló, torca-boques', *jupa* 'faldilla', *gara* 'estació', *jornal* 'diari', *hurús* 'feliç', etc.). La participació occitana, però, tot i resultar minvada en el percentatge respecte de les xifres anteriors, també hi seria present.

20. ALGUNES CONCLUSIONS

Després del camí recorregut, podem arribar, crec, a algunes modestes conclusions:

1. Cal una explotació exhaustiva de les obres i els documents rossellonesos, escrits entre el segle XIII i el segle XVIII, que ens foriran noves dades i datacions més antigues per a un millor coneixement de les arrels del lèxic rossellonès; les troballes i mostres que he adduït aquí podran fàcilment ésser ampliades i enriquides.

2. Un bon esplet d'occitanismes coneix una tradició de segles dins el català septentrional on avui gaudeixen del ple dret de ciutadania; per tant, no es pot titllar l'influx occità de «corruption», «influence corruptrice», etc., enfront de la «purification», «amélioration», «enrichissement», etc., que comportaria el català central.²³⁴ ¿Voleu res més pur que un mot que, al Rosselló, ha passat de boca en boca durant cinc, sis o set segles? Cada dialecte és fill d'unes circumstàncies històriques, geogràfiques, socials, que li confereixen fesomia pròpia i respectable.

234. G. COSTA, *Un exemple d'interdépendance de faits démographiques et linguistiques en Roussillon*, «XIV Congresso Internazionali di Linguistica e Filologia Romanza, Atti», II (Napoli-Amsterdam 1976), 343, 344. L'autor usa aquests termes per referir-se al procés de canvi lingüístic realitzat al llarg dels segles XIX i XX. A les infiltracions occitanes i franceses hauria seguit, després de la Primera Guerra Mundial, «une amélioration générale de la langue» explicada especialment per un «afflux considérable de Catalans venus d'outre-Pyrénées» (p. 344).

3. L'occità constitueix sovint la clau de molts problemes etimològics del català, però sobretot del català septentrional; no cal prémer-se gaire el cervell per afirmar que molts dels mots d'àrea exclusivament rossellonesa trobaran la seva explicació més enllà de les Corberes.

4. Atesa l'afinitat del francès i l'occità, ambdues llengües gallo-romàniques, i el millor coneixement i prestigi d'aquell enfront d'aquest, sovint s'han interpretat com a francesismes vocables justificadament occitans i dels quals he donat alguns exemples; caldrà afinar criteris i intensificar l'estudi del lèxic rossellonès anterior al segle XVIII per poder destriar aquells elements.

5. Admeses les profundes relacions de l'occità amb el català septentrional, és possible que certs arcaïsmes del català vivents en rossellonès s'hagin mantingut sota l'escalf de l'adstrat occità, a més de la condició geogràfica isolada d'aquell dialecte.

6. No entro en la qüestió del gallo-romanisme o ibero-romanisme del català, que tanta tinta va fer córrer; aquest és, poc o molt, gallo-romànic, però és indiscutible que el rossellonès ho és uns graus més que la resta del domini.

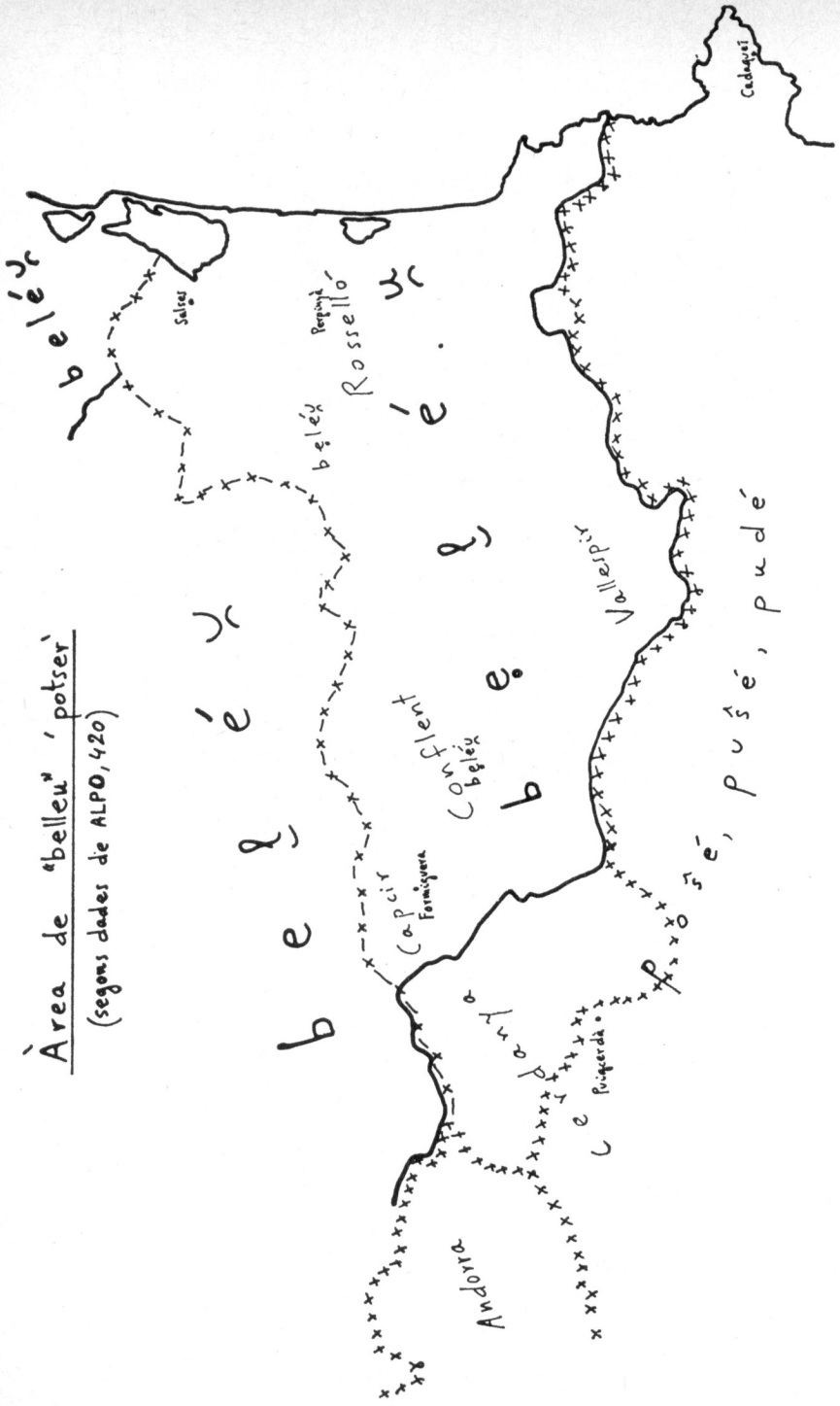
JOAN VENY

OBRES CITADES ABREUJADAMENT

- ALIBERT = LOUIS ALIBERT, *Dictionnaire occitan-français* (Toulouse 1966).
 ALIBERT, Gr. = LOÏS ALIBERT, *Gramatica occitana* (Tolosa 1935).
 ALDC = *Atlas Lingüístic del Domini Català* (en curs d'elaboració a la Universitat de Barcelona). La indicació Q seguida d'una xifra es refereix al número de la pregunta del *Qüestionari* (Barcelona 1965).
 ALPO = HENRI GUITER, *Atlas Linguistique des Pyrénées Orientales* (Paris 1966).
 ANGLADE = J. ANGLADE, *Grammaire de l'ancien provençal*² (Paris 1965).
 BRUNEL = CLOVIS BRUNEL, *Les plus anciennes chartes en langue provençale* (Paris 1926).
 BRUNEL *Supl.* = C. BRUNEL, *Les plus anciennes chartes en langue provençale. Supplément* (Paris 1952).
 DGLLC = P. FABRA, *Diccionari General de la llengua catalana*⁸ (Barcelona 1978).
 GRANDÓ = CARLES GRANDÓ, *Vocabulari rossellonès*, «Miscel·lània Fabra» (Buenos Aires 1943).
 LEVY = EMIL LEVY, *Provenzalisches Supplement-Wörterbuch* (Leipzig 1894-1923).
Vides = CHARLOTTE S. MANEIKIS KNIAZZEH i EDWARD J. NEUGAARD, *Vides de Sants rosselloneses* (Barcelona 1977).

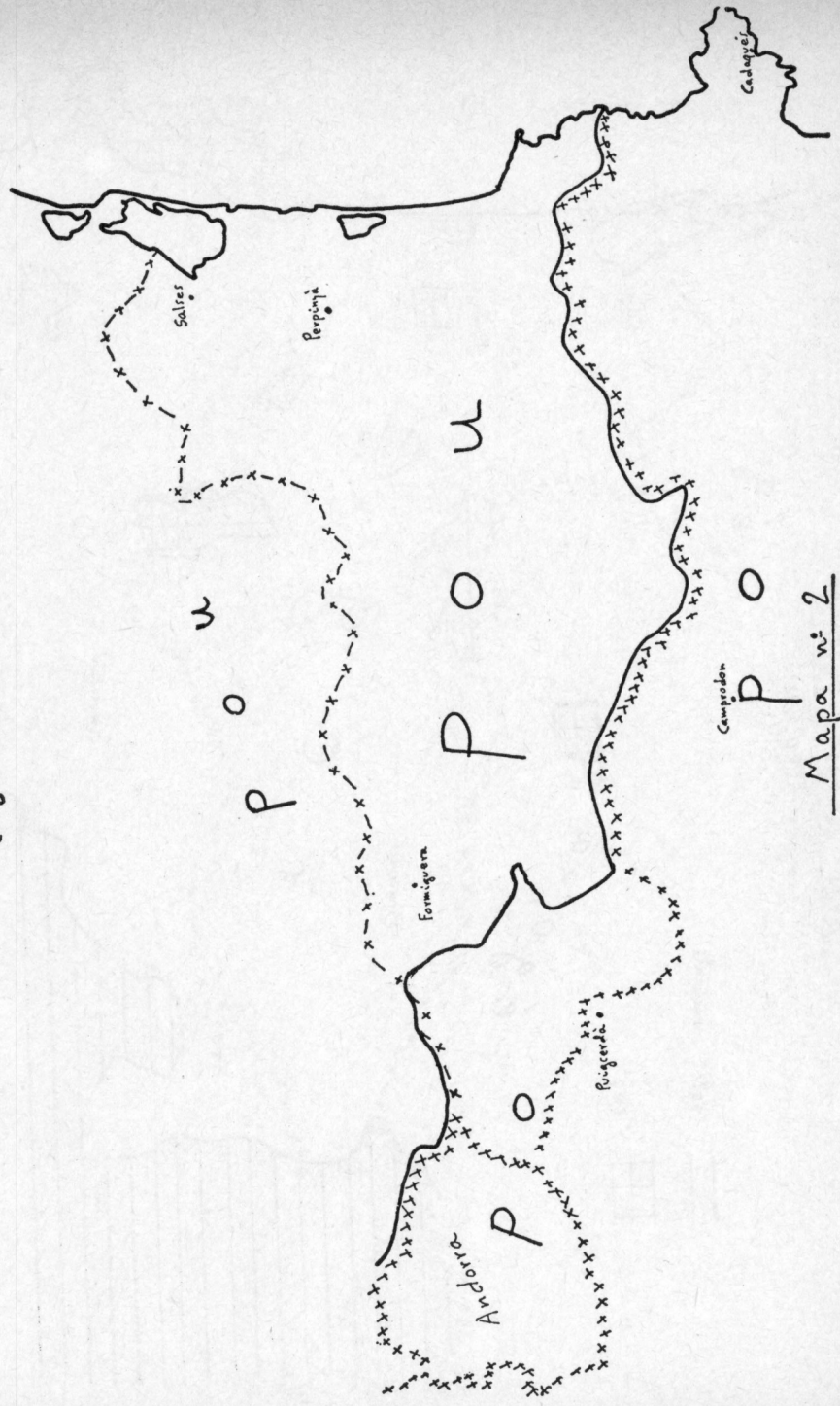
Les abreviatures de les obres que m'han fornit documentació lingüística concernent el rossellonès figuren al § 12.

Àrea de "belleu", potser
(segons dades de ALPO, 420)

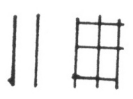
Mapa n.º 1

Àrea de "pou" 'por'
(segons ALPO, 419)

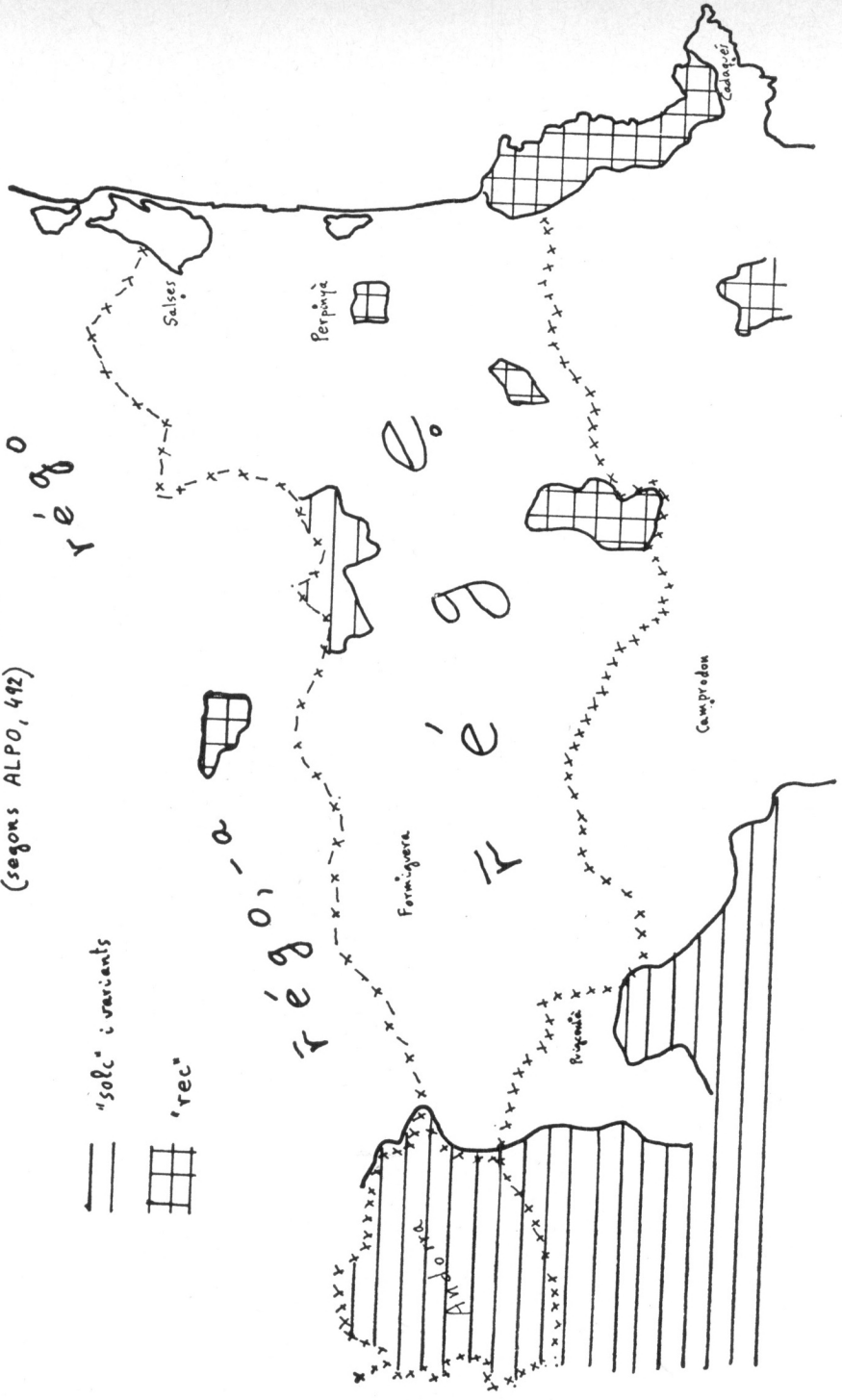

Mapa n.º 2

Àrea de "rega" i "sòlc"
 (segons ALPO, 492)

 "sòlc" i variants
 'rec'

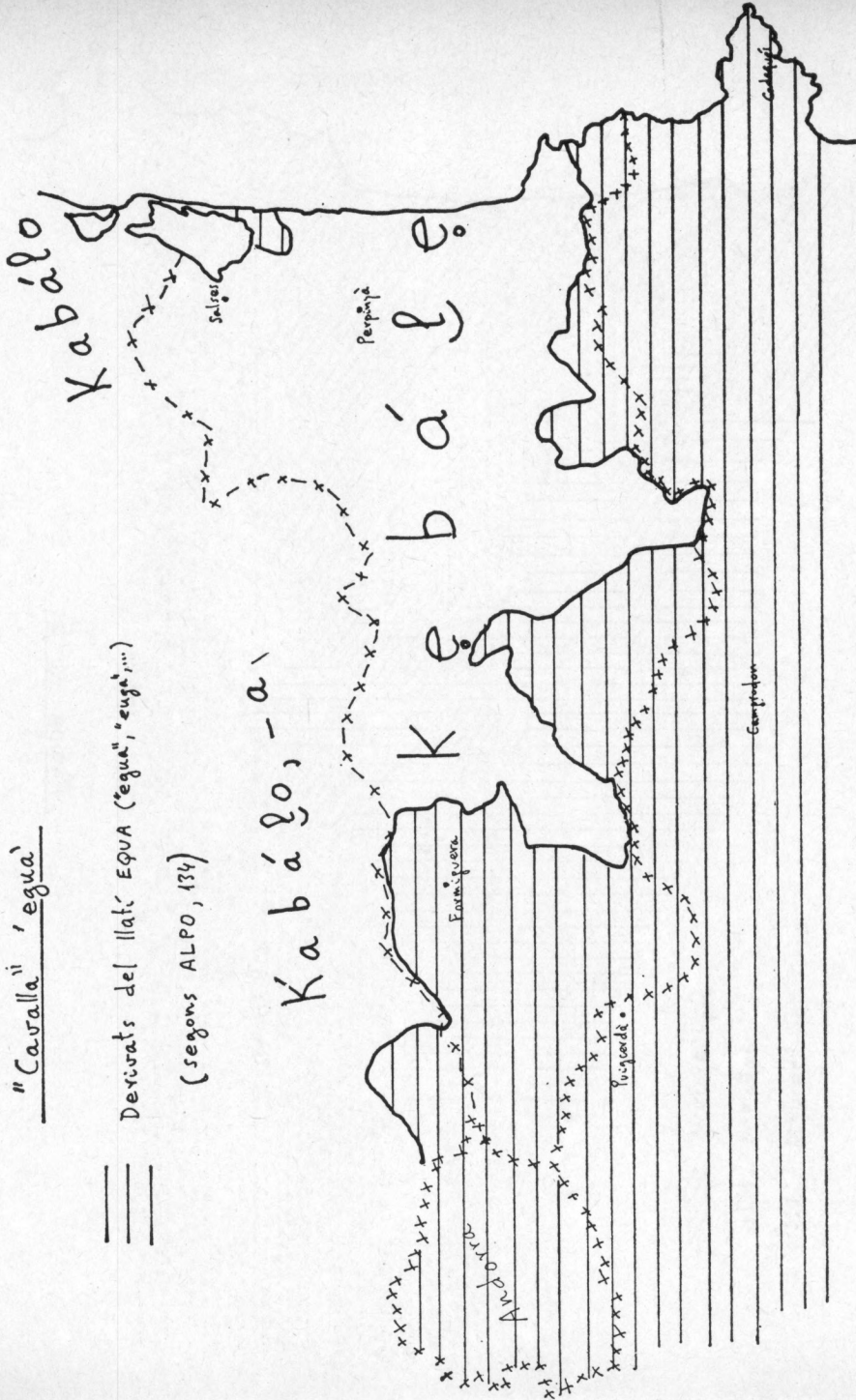
"Cavalla" 'egua'

Derivats del llatí EQUA ("egua", "egua",...)

(segons ALPO, 134)

K a b á l o , - a

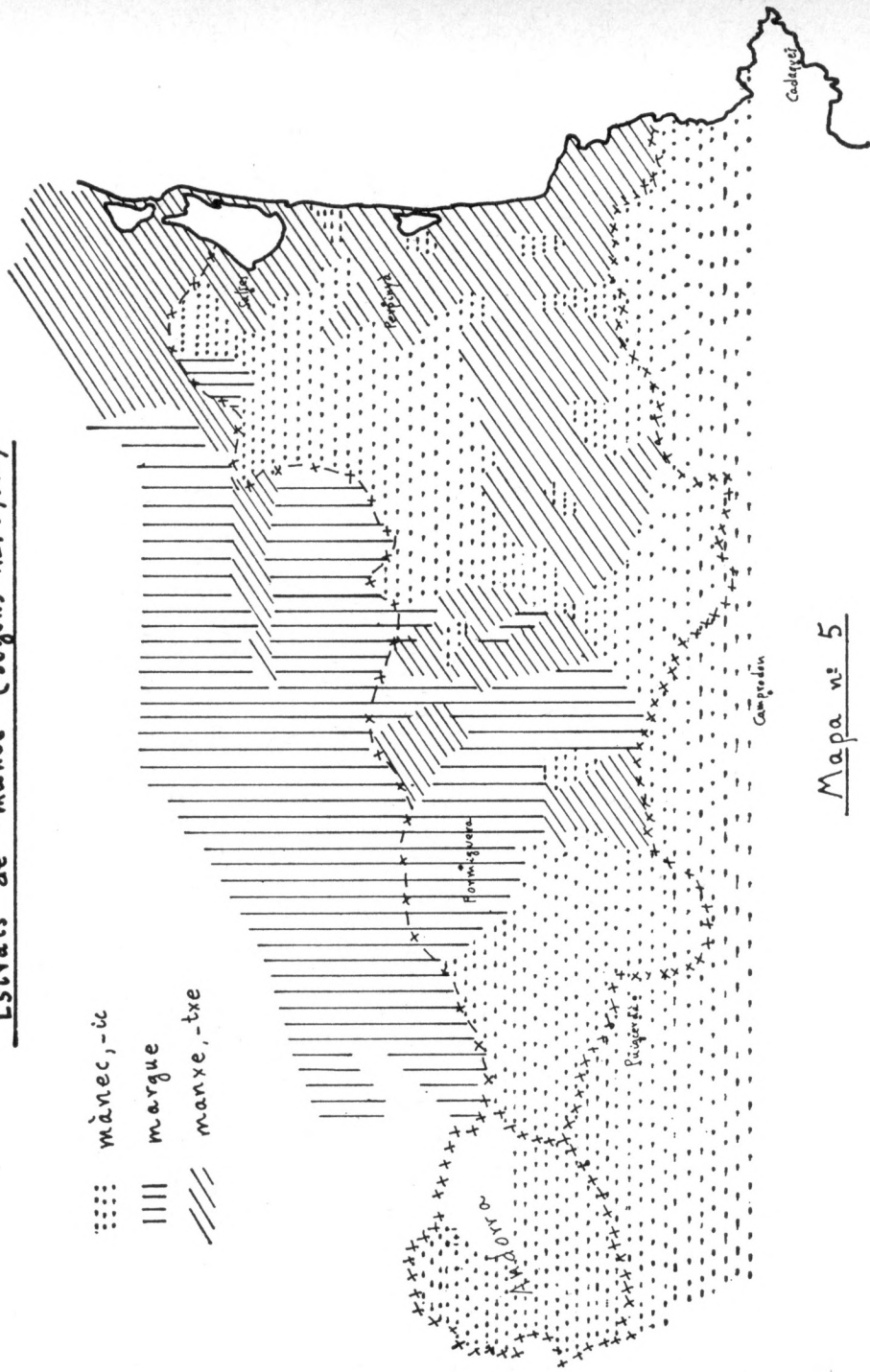
Mapa nº 4

Estrats de 'mànc' (segons ALPO, 341)

.....
mànc, -ic

|||||
marque

/////
manxe, -txe

Mapa n: 5